

Львівський національний університет імені Івана Франка
філософський факультет
кафедра теорії та історії політичної науки

Пояснювальна записка

до дипломної роботи

бакалавра з політології

на тему:

«Біполяризація світової політики в епоху Холодної війни та її трансформація на сучасному етапі »

виконав: студент IV курсу, групи ФФІ-41с,
спеціальності 052 Політологія, Панчук Анатолій

керівник: доц., к. пол. н. Угрин Л. Я.

рецензент: доц., к. пол. н. Шурко О. Б.

Львів – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти дослідження трансформації біполяризації світової політики	6
1.1 Біполяризація як категорія теорії міжнародних відносин: фактори стабільності.....	6
1.2 Компоненти біполяризації системи міжнародних відносин: конфліктність міжнародного середовища, історичні передумови, інституційний вимір.....	23
Розділ 2. Біполяризація світової політики в епоху Холодної війни	31
2.1 Історичні передумови біполяризації світової політики в епоху холодної війни.....	31
2.2 Розгортання протистояння між капіталістичним та комуністичним блоком	41
Розділ 3. Сучасна біполяризація світової політики.....	50
3.1 Глобалізація як передумова біполяризації сучасної світової політики	50
3.2 Сучасна біполяризація світової політики як протистояння між демократією та авторитаризмом	62
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Розвиток глобалізаційних процесів призвів до виникнення на початку XXI ст., небаченої до цього в історії, форми організації міжнародного середовища. Така форма побудована на складних відносинах і ґрунтується на принципах гібридності, регіоналізації, транснаціоналізації та хаотизації. Світова політика стає неймовірно складним та взаємопов'язаним явищем, де зменшується роль держави і зростає роль самої міжнародної системи. Зараз як ніколи можливе виникнення самоорганізованого хаосу, де відсутній центр, а більшої ваги набуває різноманіття і взаємодія.

Зараз ця, відносно нова, форма світової політики вступає в конфронтацію зі старими формами міжнародного середовища, які не пристосовані до гнучкості, відкритості та складності функціонування, а побудовані на централізації, масивності та силі. Ця конфронтація призводить до виникнення нової біполяризації, в основі якої протистояння демократії та авторитаризму.

Чим важливе дослідження біполяризації для розуміння сучасних подій? Тим, що міжнародне середовище є системою зі своїми ознаками та структурою. В неї є історичне коріння, бекграунд на якому вона формується. Розуміючи ці аспекти, можна не лише проаналізувати те, що відбувається, а й зрозуміти шляхи виходу із ситуації глобального хаосу.

Аналіз біполярної організації міжнародного середовища дозволить проаналізувати міжнародні відносини з функціональної сторони. Зокрема з позицій політичної культури, яка задавала напрям для розвитку самої політики, що будується на цінностях. Цей аналіз дасть змогу проаналізувати основні риси функціонування міжнародного середовища та виявити, з якої політичної культури проростали основи світової політики. Прикметні риси міжнародних відносин будуються на політичній культурі, яка їх створює.

Дослідження біполяризації міжнародного середовища дозволить звернутись до світових політичних реалій з теоретичною рамкою сприйняття. Зокрема зі

зміщенням акценту на питання системності, функціональності сучасних процесів.

Метою роботи є аналіз біполяризації світової політики в епоху Холодної війни та її трансформації на сучасному етапі як особливої форми організації міжнародного середовища.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- дослідити та систематизувати теоретичні аспекти біполярної організації міжнародного середовища, опираючись на засади теорій міжнародних відносин – перед усім неореалізму.

- виявити роль та прикметні риси біполяризації в епоху Холодної війни;

- з'ясувати вплив біполяризації на формування міжнародного середовища та розгортання міжнародного процесу;

- проаналізувати можливі шляхи виникнення сучасної біполяризації міжнародного середовища.

Об'єктом дослідження є біполяризація світової політики.

Предметом дослідження є роль біполяризації в організації та функціонуванні міжнародного середовища та світового порядку.

Методологія та методи дослідження. В процесі написання роботи були використані:

- загальнонаукові методи аналізу і синтезу для аналізу біполярності в умовах Холодної війни, її передумов та можливого виникнення в сучасності;

- спеціальні наукові методи, зокрема описовий, соціологічний, історичний та порівняльний для всебічного розгляду предмету дослідження;

- системний підхід для аналізу міжнародного середовища;

- теоретичні принципи теорій міжнародних відносин, передовсім методологічні засади неореалізму.

Практична цінність роботи – у можливості застосування результатів дослідження в подальших наукових розробках та аналізі міжнародно-політичних процесів.

Наукова новизна дослідження полягає у з'ясуванні основних аспектів біполяризації світової політики в епоху Холодної війни та трансформації на сучасному етапі міжнародного порядку, визначенні її співвідношення з політичною культурою.

Структура роботи: вступ, три розділи, шість підрозділів, висновок і список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ БІПОЛЯРИЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

1.1 Біполяризація як категорія міжнародних відносин: фактори стабільності

Поняття біполяризації в науках про міжнародні відносини з'являється у другій половині ХХ століття в руслі теоретичного переосмислення подій Другої Світової війни та аналізу нового статус-кво на міжнародній арені. Таким чином домінуючим став погляд на міжнародні відносини як протистояння комуністичного та капіталістичного світу в особі Радянського Союзу та США. Втім, домінантною лишилась теоретична рамка на міжнародні відносини як протистояння ворогуючих полюсів, що борються один з одним за право гегемонії чи статус-кво.

Біполярне протистояння – є системотворчим чинником виникнення міжнародних відносин. Ці відносини будуються на суперництві та мають суперництво за принцип їх існування. Актори міжнародних відносин сперечаються один з одним за ресурси, вплив та ведуть позиційну боротьбу. Тим самим формують арену протистояння. Вплив зберігається за рахунок статус-кво, який є позицією на міжнародній арені. Держава нарощує свій міжнародний потенціал не за рахунок економічної заможності, а впливовості на міжнародній арені.

Є певні індикатори, за якими вимірюють вплив держави на міжнародній арені, до прикладу, суверенітет. Останній демонструє силу держави на міжнародній арені. Рівень розвитку її збройних сил, їх міць. Здебільшого сильні держави наділені міцним суверенітетом. Вони здатні відстояти свою територію, використовувати силу на міжнародній арені. Фактично – це використання війни як механізму формування міжнародної арени. Війна мала місце у всі часи, а в давні часи була ледь не єдиним механізмом ведення міжнародної політики.

Однак, система міжнародних відносин виникла з метою переорієнтації способу ведення зовнішньої політики держав в напрямку досягнення порядку.

Декларація прав людини та громадянина та інші міжнародні конвенції ставлять собі за мету припинення війн. Це формування міжнародних відносин на принципі договору між державами, переведення міжнародної політики з виміру протистояння, здебільшого в економічний рівень. Конвенції ООН говорять про однополярність міжнародної арени, яка постійно зустрічає перепони. Їх можна описати синергетичною мовою – як точки біфуркації. Це різноманітні війни за право перегляду статус-кво, який склався на міжнародній арені. Можна з впевненістю сказати, що біполяризаційний погляд впевнено утвердився в теорії міжнародних відносин.

Він виникає в епоху Холодної війни, коли США та Радянський Союз стають основними гравцями на міжнародній арені. В той же час біполяриність притаманна самій науковій мові, яка формується через протиставлення категорій. Самі ж наукові теорії попереднього до Холодної війни часу формувались навколо конфлікту як нормуючого принципу. Тут можна звернутись до шміттінської метафори “ми/вони”, навколо якої формується політичний процес. Певні соціальні групи сприймають інших як ворога та ведуть з ними боротьбу з метою знищення. Також тут мова йде про збереження власної спільноти, яка є дружньою до суб’єкта. При цьому суб’єкт та спільнота не розрізняються. Між ними немає різниці, оскільки ми кажемо про протистояння різних соціальних утворень.

Подібну рамку, але обґрунтовану з економічних позицій, використовував діалектичний матеріалізм, вбачаючи протистояння в економічній боротьбі між різними класами, або між різними державами за економічну гегемонію, як це мало місце в пізніших теоріях. Таким є економічне протистояння бідного Півдня та багатого Заходу, або Півдня та Сходу [7], чи то США та Китаю.

В той же час існує погляд на біполяризацію як протистояння комуністичного та західного світу, які сперечаються за гегемонію між собою та змагаються за право встановити однополярний світовий порядок. Так, можна сказати, що сучасне протистояння на сході України є відголоском боротьби між

західним та комуністичним світом, між світом демократії та світом авторитаризму, між світом вільної економіки та світом державної економіки.

Риси схожості минулого протистояння Радянського Союзу та США з теперішнім протистоянням Росії та США, яке створюється в російських засобах масової інформації простежується в схожій динаміці міжнародної системи. Це, до прикладу, формування ворогуючих збройних блоків або повернення ідеологічного спектру між обома полюсами.

В той же час на межі XX і XXI століття світ вступив у новий період свого розвитку. Звична в теоретичному дискурсі біполяризація міжнародної системи, що панувала після Другої Світової війни, припинила своє існування внаслідок розпаду одного з полюсів. Можна шукати різноманітні причини його розпаду, але зрозуміло одне: радянський блок не витримав конкуренції та зазнав розпаду. По-факту: ідеологія Радянського Союзу дійшла до свого логічного завершення.

При тому, можна сказати, що радянська ідеологія впливає з капіталістичних відносин, беручи з них ідею технічного прогресу та задоволення матеріальних потреб населення. Але радянська концепція стверджує, що швидкість прогресу залежить не від зростання самоуправління, поваги до прав та свобод громадянина або приватної власності, а за допомогою концентрації ресурсів держави, забезпечення нею власності та справедливого розподілу.

Але такий підхід до економічних відносин продемонстрував свою неефективність, оскільки підходив до ринку з силових позицій. В той же час він підходив до політики з державних позицій, тим самим не враховуючи громадянина як образотворчу одиницю суспільства, яке в свою чергу є громадянським, тобто сформованим на цінностях прав та свобод громадянина.

Крім того Радянський Союз ставив перед собою завдання поширення своєї ідеології на весь світ, використовуючи силові методи: до прикладу, ретранслюючи ідею світової революції в ідеологічній риторичі. Ця риторика була побудована на постійному змаганні з багатим заходом за першість у світі, перегонах озброєнь, нарощуванню економіки швидкими темпами.

Це призвело до витрати значних, але не безмежних ресурсів та посилило економічні проблеми, які також стосувались неефективної системи розподілу ресурсів в плановій економічній системі. Засоби виробництва були організовані неефективним чином, що істотно вплинуло на якість самої економіки держави. Вона не дотягувала до такого рівня, який був ідеологічною повісткою.

У біполярної системи світового протистояння були свої недоліки та переваги. Контроль двох центрів сили над значними територіями та визначення ними правил гри у світовій політиці призводили час від часу до конфліктів на нейтральному просторі. Фактично виникнення будь-якого збройного конфлікту регіонального характеру в Третньому світі перетворювалося на протиборство двох основних полюсів, так як обидва центри почали підтримувати протистояння відповідних таборів.

Окрім того, населення Радянського Союзу проживало в умовах відсутності свободи та несправедливості, які панують за тоталітарного режиму. Проте ці локальні конфлікти все одно не можна було порівняти з тими жахами, що відбувались в часи Другої Світової війни. Міжнародні норми, писанні та неписані закони таки існували: і ССРСР, і Захід демонстрували здатність про них домовлятися. До прикладу, були укладені Хельсінкські договори, угоди про нерозповсюдження ядерної зброї, скорочення та заборона зброї масового знищення.

В той же час завершення холодної війни на межі 1980–1990-х рр. призвело до точки біфуркації структури світового порядку, поклавши початок виникненню епохи однополярного світу з його особливими правилами поведінки та законами розвитку. При тому, кінець світового протистояння не сприяв пониженню рівня конфліктності міжнародних відносин [22].

Так, для Холодної війни та біполярного підходу до міжнародних відносин суттєвим є наявність протистояння, яке простежується в кризі самої міжнародної системи, тобто в її системних збоях. При тому, крах біполярної системи, який

здебільшого описується в сучасній теоретичній літературі, привів до превентивного запобігання виникненню наддержав.

Однак робляться спроби перевизначити минуле протистояння Заходу та Сходу з нового ракурсу, тобто відновити ось протистояння між ворогуючими полюсами. Все це відбувається на тлі різкого зростання потужності Сполучених Штатів Америки. Це призводить до виникнення альтернативних сил, які протиставляються, до прикладу, глобалізації. Хоча існує думка, що розпад Радянського Союзу ознаменував прихід єдиної політичної системи, а схильність США до проведення односторонньої політики не призвела до виникнення антигегемонічної коаліції інших провідних світових держав, спрямованої проти панування США на міжнародній арені.

Здебільшого це пояснюється тим, що провідні розвинені держави загалом зберігають політичну єдність міжнародної арени, оскільки зацікавлені у збереженні свого статусу та економічного становища на світовому ринку. Відносини, які склались на світовому ринку влаштовують більшість держав світу, тому вони не ведуть активного протистояння і боротьби за перегляд цих відносин.

Водночас не дивно, що відсутність геополітичних супротивників у США серед західних держав викликало в багатьох вчених та політичних експертів думки про можливе формування нової системної конфронтації у XXI ст. з вірогідним зростанням впливу Китаю, який неухильно набирал та набирає політичну вагу, нарощує свій геополітичний потенціал. На зростаючі амбіції Піднебесної вказує існуюча «велика стратегія» Китаю, спрямована на зміцнення національного суверенітету. Вона включає завершення модернізації армії, а також створення військового потенціалу, котрий є достатнім для перемоги в будь-якому регіональному конфлікті [12].

Окрім того, простежуються кардинальні відмінності між політичними системами США та Китаю, ідеологічні протиріччя, неприйняття Пекіном

глобальних амбіцій американського керівництва. Все це нарощує конфліктний потенціал сучасних американо-китайських взаємовідносин [12, с. 236].

При тому, останні події вказують на іншу конфігурацію біполярності. Зокрема біполярність, може виникати в руслі американо-російського протистояння. Воно виступає трансформацією старої біполярної моделі в сучасних умовах. Такий біполярний погляд на сучасні події дозволяє описати їх з позицій теорії міжнародних відносин як спроби Російської Федерації переглядати статус-кво гегемонії Заходу.

Однак, наша теоретична розвідка ставить за мету продемонструвати, що це є не протистояння гегемонії, а протистояння старих та нових підходів, зокрема до політики та міжнародної системи. Тут мова йде про протистояння теоретичних підходів та політичного мислення, або про протистояння авторитаризму та демократії.

Минулий опис закономірно приводить нас до аналізу перспектив виникнення нової біполярної системи на основі американо-китайського протистояння, або російсько-американського протистояння, з точки зору загальних принципів механіки міжнародної системи. Це дозволить сформулювати та теоретично обґрунтувати висновки з приводу ймовірності повернення світу до нової глобальної конфронтації.

Відповідно до цього, можна сказати, що природа біполярності міжнародної системи є детермінованою самою структурою міжнародної системи, оскільки її визначальною рисою є специфічний спосіб розподілу матеріальної сили між двома наддержавами. При тому кожна з цих держав є здатною захистити себе від будь-яких альянсів інших акторів міжнародної системи [30, с. 89]. Зокрема, дослідники знаходять приклади біполярного протистояння ще в часи Античності. До прикладу, американський дослідник Р. Гілпін, вказуючи на творчий доробок Фукідіда, теоретизував над протистоянням Афін та Спарти у VI ст. до н.е. Він розглядав це протистояння прикладом біполярного протистояння на сучасній йому міжнародній арені. При цьому, вчений вказував на різноманітні

умови виникнення біполярності. До прикладу, початковою фазою була відносно стійка міжнародна система, яка описувалася ієрархічним порядком, що був розподілом держав в міжнародній системі на основі сили.

Проте з часом виникає ситуація коли міць слабкої держави починає непропорційно зростати, що закономірно веде до початку конфлікту з державою гегемоном, уособлюючою статус-кво на міжнародній арені. Конфлікт має своїм результатом біполяризацію міжнародної системи та розгортання гострого протистояння між двома державами за право гегемонії, яке закінчується перемогою одної зі сторін та виникнення нового статус-кво на міжнародній арені [25, с. 595].

Окрім такого погляду на біполярну систему існує ще один, який розглядає її як структуру міжнародних відносин, що спирається на вирішення виключно двох держав від інших членів світової спільноти за сукупністю своїх військових, економічних, політичних, ідеологічних та інших переваг [5, с. 30]. Такий погляд вбачає основною рисою біполярності наявність суттєвих відмінностей у можливостях двох наддержав та інших держав [6, с. 285], тобто цим самим абсолютизує це поняття. З останнього випливає різниця з першим підходом, який вбачає виникнення біполярності в структурному розвитку, тобто в процесуальності міжнародної системи. Тоді як другий підхід приписує міжнародній системі біполярність як її метафізичну сутність.

Глибинний аналіз генезису біполярної системи передбачає врахування особливостей біполярної організації міжнародної системи. Він полягає в тому, що дві наддержави контролюють та регулюють взаємодії всередині міжнародної системи та між своїми сферами впливу [26, с. 29]. Все це вказує на те, що здатність наддержав визначати правила гри для інших держав, створювати потужні військові блоки свідчить про нормативний вимір їхньої влади. Вона має всі підстави для свого існування. Від того, теорія генезису біполярної системи, передумови її сталого існування та динаміки розвитку повинні також зачіпати неструктурні фактори та обмеження, які мають місце у ній.

Якщо звернутись до питання сталого існування та відтворення біполярності, то найважливішою особливістю біполярної системи можна назвати збалансованість. Вона обумовлена структурним домінуванням двох наддержав, в основі якого – застосування силових механізмів.

При цьому, слід враховувати, що біполярна система має ряд відмінностей від класичної системи балансу сил на міжнародній арені. Так, в біполярній системі до полюсів протистояння можуть відноситись наднаціональні актори, а не тільки держави: ними можуть бути військові блоки, чи організації. Окрім того, в біполярній системі істотно змінюється роль держави, яка балансує між вибором однієї з протиборчих сторін. Здебільшого вона не приєднується до того чи іншого полюсу, а стає посередником між цими полюсами [27, с. 691].

Внаслідок цього трансформуються умови збереження стабільності міжнародної системи, яка не гарантується міжнародними коаліціями чи союзами, а залежить від рівня протистояння двох ворогуючих наддержав: їх реакціями на поведінку один одного, сприйняттям загроз та ризиків тощо. Фактично порядок денний задають взаємовідносини між двома державами. Коли так відбувається, то можна з впевненістю казати, що міжнародна система є біполярною. Вона повністю прив'язана до полюсної структури міжнародної системи, яка розвивається в руслі протистояння двох держав.

Тепер ми можемо узагальнити, описані вище, теоретичні погляди на предмет стійкості біполярної системи в історичній перспективі, назвавши декілька ключових чинників її стабільності в часі.

По-перше, мова йде про те, що суттєвий розрив між економічними та військовими можливостями наддержав та другорядних держав анулює ймовірність спротиву зі сторони останніх. Саме цей компонент гарантує біполярності високий рівень стійкості. В біполярній організації міжнародної системи в слабких держав немає ні можливостей, ні стимулів вдаватися до силових стратегій, оскільки згода з порядком денним домінуючих держав забезпечує значно менші витрати, аніж будь-яка форма спротиву. Будь-яка

зовнішня загроза з боку іншої держави чи сусіда не викликає стурбованості, оскільки держава-сателіт є під всеосяжною гарантією безпеки наддержави-покровителя.

По-друге, біполярній організації міжнародної системи притаманна дуже висока сталість військових блоків і вірність держав своїм союзницьким зобов'язанням в межах блоку. Цей високий рівень їхньої стабільності обумовлений тим, що приєднання слабких держав до однієї з наддержав є ледь не єдиним засобом, який може гарантувати їхню безпеку. До прикладу, існує така думка, що за часів холодної війни у міру того, як протистояння Радянського Союзу та США набувало все ширших масштабів, слабкі держави все більше приєднувались до одного з ворогуючих полюсів аби отримати матеріальні кошти, політичну чи дипломатичну підтримку, а також заради вирішення регіональних проблем або захисту від агресивних сусідів [23, с. 257].

Ці тези можна сформулювати таким чином: якщо в умовах багатополлярної організації міжнародної системи, коли декілька великих держав здатні претендувати на гегемонію, а союзи є гнучкими та часто змінюють склад своїх учасників, то за біполярної організації міжнародної системи блоки виявляються надстабільними. Такий рівень стабільності пояснюється тим, що існують лише дві наддержави, котрі претендують на домінування в міжнародній системі.

Відповідно біполярна організація міжнародної системи закономірно формує у держав-учасників блоку високий рівень вірності своїм союзницьким зобов'язанням. Це мало місце, до прикладу, за часів Холодної війни, коли, незважаючи на різноманітні суперечності, що іноді виникали всередині одного з ворогуючих полюсів, їхній склад залишався практично незмінним. Як наслідок, баланс сил в умовах біполярної організації міжнародної системи ґрунтується на принципі фіксованих блоків, що передбачає стійкий конформізм всередині певного роду нуклеарних сімей. В межах цих сімей була нереальною ситуація, коли один із членів сім'ї міг примкнути до іншої сім'ї [24, с. 342].

Можна сказати, що з точки зору стратегічних міркувань, орієнтованих на захист національних інтересів, будь-яка зміна союзницьких конфігурацій за умов біполярної організації є позбавленою сенсу, оскільки міжнародна система є вкрай статичною та може змінитись лише при умові якщо зміниться вся її структурна організація, тобто вона стане однополярною чи багатополярною. Відтак, військові блоки всередині біполярної організації міжнародної системи є доволі стабільними в часі, оскільки породжені самою системою та є наслідком спільного інтересу всіх держав, які будують свої стратегії, виходячи з наявного біполярного порядку денного. [29, с. 485]. Здебільшого різноманітні загрози всередині біполярної міжнародної системи є добре відомими та не змінюються в часі. Різноманітні зміни залежать від дій наддержав, які реагують на загрози та їх формулюють.

По-третє, як наслідок вищезазначеного, одним із основних чинників стабільності біполярної організації міжнародної системи є визначеність щодо джерел зовнішньої загрози. Так, за багатополярної організації міжнародної системи великі держави схильні розглядати одна одну як потенційних супротивників у майбутніх збройних конфліктах, що простежується в постійних перегрупуваннях сил існуючих союзів і блоків. Це створює передумови для дестабілізації всієї міжнародної системи. Тоді як за біполярної організації міжнародної системи навпаки – ворогуючі сторони та джерела загроз завжди чітко й однозначно визначені [30, с. 171]. Саме тому ймовірність зовнішньополітичних прорахунків, які здебільшого є обумовленими відсутністю достовірної інформації про міжнародне середовище, а особливо про наміри інших зовнішньополітичних акторів – значно знижується.

По-четверте: попри парадоксальність і конфронтаційну природу, біполярність сприяє розвитку співробітництва, а особливо у військовій сфері між двома наддержавами. Здебільшого це пов'язано з тим, що легше гарантувати стабільність правил гри на міжнародній арені та зберігати сфери впливу невеликій кількості акторів [2, с. 157].

Тому біполярна організація передбачає створення сильних передумов для кооперативних режимів існування. Тобто утворення різноманітних союзів, військових блоків, контроль над проблемними зонами міжнародного середовища, навіть оперативне вирішення регіональних конфліктів. Але це може не працювати ефективно за умови гострого ідеологічного протистояння між двома наддержавами, що зменшує ймовірність співробітництва та створює загрозу для всієї міжнародної системи. Якщо розглядати зменшення напруги в радянсько-американських відносинах у 1960-70-х рр., а особливо наприкінці 1980-х рр. з цього ракурсу можна вбачати наслідок когнітивної конвергенції [28, с. 41], яка відображає тенденцію всередині громадськості та еліт, переосмислення ризиків, загроз та намірів щодо один одного.

І нарешті, по-п'яте, слід вказати, що запорукою тривалої стабільності біполярної організації міжнародної системи є її ієрархічна структура, якій притаманна здатність чинити спротив різноманітним змінам та зовнішнім ризикам і загрозам. Здебільшого це пояснюється тим, що в умовах біполярної організації міжнародної системи існують лише дві домінуючі наддержави, чим і гарантується структурна ієрархія всієї міжнародної системи. Вона є однозначною і зрозумілою. Закономірним також є те, що слабкі держави не відчують невдоволеності від свого становища, що не спонукає їх вдаватись до контроверсійних стратегій у своїй зовнішній політиці.

Додатково гарантією стабільності є постійне бажання наддержав її підтримувати та зміцнювати, тим самим гарантуючи збереження свого статус-кво. Заради уникнення сильних системних збоїв за біполярної організації міжнародної системи, здебільшого держави віддають перевагу нестійкому статус-кво за якого жодна з держав не стає гегемоном, оскільки врівноважується іншою [31, с. 40].

В той же час, довготривала системна стабільність забезпечується за рахунок структурній стійкості біполярної організації міжнародної системи та згоди слабких держав із сформованим порядком денним. Якщо ж звернутись до

динаміки біполярної системи, то передумови її трансформації здебільшого обумовлені головним чином змінами у розподілі балансу сил між двома ворогуючими полюсами. Отже, можна сказати, що біполярна організація міжнародної системи є її автоматизацією, оскільки забезпечується тим, що наддержави мають змогу розширювати свої сфери впливу, посилювати військову могутність та зберігати існування своїх блоків. Тим самим вони гарантують існування самої біполярної організації. Фактично біполярна організація сама себе відтворює.

Якщо ж звернутись до локального рівня наддержави, то запорукою її ефективності – є здатність цієї держави здобувати ресурси на проведення силової та впливової внутрішньої та зовнішньої політики, а також забезпечувати відповідний соціально-економічний рівень розвитку всередині держави. Так наддержава вкладається в свою силу. А вкладаючись в неї, підтримує стабільність протистояння полюсів, оскільки інша наддержава не може не реагувати та починає відповідати своєму супротивнику, роблячи відповідні кроки.

При цьому слід враховувати різноманітні нематеріальні та суб'єктивні фактори. Останні здатні суттєво впливати на динаміку військової та економічної потужності наддержави. Цей вплив простежується в непропорційному або незваженому застосуванні військової сили, а також в нерациональному використанні ресурсів.

Тому треба враховувати, що в умовах біполярної організації міжнародного середовища для конкуруючих наддержав притаманне гіпертрофоване сприйняття загроз. Це призводить до того, що події, навіть у найвіддаленіших куточках планети можуть стати предметом їхньої крайньої стурбованості та навіть військового втручання. За часів Холодної війни це простежувалось в різноманітних регіональних конфліктах, які розгортались в руслі американсько-радянського протистояння з метою розподілу сфер впливу. Це стало можливим коли конфлікт між обома наддержавами набув рис глобальності. Саме тоді

обидві наддержави почали ототожнювати власні інтереси з регіональними тенденціями та активно втручались в політику інших держав, тим самим розширюючи власну сферу впливу [23, с. 257].

Характерною рисою біполярної організації міжнародної системи є відсутність периферії. Це поняття характеризує здатність наддержав негайно реагувати на будь-які кризи чи непередбачувані події в країнах третього світу [30, с. 171]. Як наслідок, обидві наддержави звикли регулярно втручатися в локальні конфлікти, що призводило до швидкої перенапруги та виснаження їхніх ресурсів. Це призвело до поступової трансформації міжнародного середовища у напрямку багатополарності.

Розглянуті вище теоретичні аспекти формування та функціонування біполярної організації міжнародної системи дозволяють проаналізувати перспективи повернення до біполярного світу в XXI ст.

Але перед тим як це зробити слід зазначити, що нова біполярність може сформуватись не за традиційною своєю структурою, тобто це не будуть дві наддержави, а радше, так би мовити, ідеологічний розподіл. Цей розподіл проходитиме по лінії старої та нової політики, або авторитаризму та демократії.

Тепер ми можемо визначити чотири аспекти можливого виникнення сучасної біполярної організації міжнародного середовища:

Перший аспект полягає в тому, що вірогідність приходу нової біполярної організації міжнародного середовища багато у чому залежить від пертурбацій військового блоку під егідою США та від перспективи появи альтернативного військового блоку у Китаю або Росії. Остання вже зробила кроки в цьому напрямку, створивши Організацію договору про колективну безпеку (ОДКБ) 15 травня 1992 року. Не слід забувати, що гегемонія США у світі зберігається на протязі значного часу завдяки ефективно організованій системі військових союзів, яка напрацьовувалась з часів Холодної війни з СРСР. Ця система нині ефективно забезпечує регіональну безпеку та стабільність у Західній Європі, у Східній Азії та на Близькому Сході.

В той же час Китай або Росія за умови їх намірів підважити лідерство США, мають продемонструвати свою здатність надавати гарантії безпеки слабшим державам, якщо не у глобальному масштабі, то хоча б на регіональному рівні. Росія, як це можна побачити з останніх подій, активізувала свою діяльність у цьому напрямку – це видно у введенні військ блоку в Казахстан заради придушення місцевих масових протестів, а також у так званій “Спеціальній військовій операції” на території України.

Якщо ж звернутись до перспектив Китаю, то шанси останнього на те, щоб стати другою наддержавою у найближчому майбутньому здаються сумнівними, оскільки деякі держави Східно-азійського регіону (Японія, Південна Корея) розглядають його скоріше як джерело нестабільності та небезпеки, аніж гаранта безпеки. Тут варто зауважити, що шанси Росії у зв'язку з останніми подіями, також стали примарними, оскільки її зовнішню політику підтримала лише низка держав-сателітів, а по-суті одна Білорусь.

Тому нарощування військової сили Китаю та Росії сприймається у регіоні з насторогою, породжуючи спроби превентивного запобігання, зокрема за допомогою США як світового гегемона. За таких обставин планувати розширення власного впливу та боротьбу за статус наддержави для китайського та російського керівництв робиться вкрай складним завданням.

Однак, не варто забувати, що Китай з Росією в 21 столітті нарощували військово-технічну взаємодію, інституціоналізовану в Шанхайській організації співробітництва (ШОС). Ця військово-технічна взаємодія у перспективі може дозволити Росії та Китаю створити потужний регіональний альянс, який буде здатний включити Центральну Азію, Далекий Схід та колишню територію Радянського Союзу у власну сферу впливу. З цього ракурсу ШОС, будучи багатостороннім об'єднанням, дає змогу залучати нові держави-союзники, зацікавлені у врегулюванні регіональних питань безпеки. Також це дозволяє використовувати правові важелі міжнародного впливу, тобто апелювати до міжнародної практики ведення зовнішньої політики. Для Росії Китай є

найперспективнішим стратегічним союзником, а особливо у контексті різкого загострення відносин із США та Європейським союзом – фактично зі всім світом на тлі української кризи.

Варто звернути увагу на той факт, що майбутнє російсько-китайського союзу залишиться незрозумілим доти, допоки не вирішиться питання щодо лідерства в рамках такого альянсу. На сьогоднішній день очевидним є той факт, що геополітичні амбіції обох цих держав швидше перешкоджають, аніж сприяють об'єднанню Росії та Китаю в рамках військово-політичного блоку чи то двостороннього союзу. Але це об'єднання може відбутися на ідеологічному рівні на тлі погіршення відносин з демократичними державами.

Другий аспект полягає в тому, що виникнення у майбутньому демократичної-антидемократичної біполярної організації міжнародного середовища передбачає, що задля забезпечення власної національної безпеки слабкі держави прагнутимуть продемонструвати свою лояльність одному з цих ідеологічних спектрів. Разом з тим є очевидним той факт, що в сучасному світі загрози національній безпеці мають здебільшого транснаціональний характер, а протидія цим загрозам шляхом приєднання до того чи іншого військово-політичного блоку не може бути гарантом успішного вирішення проблем такого роду.

Як ми вже зазначали, біполярна організація міжнародного середовища передбачає, що небезпеки та їх джерела є очевидними та зрозумілими, а військові союзи, як і вся міжнародна система – зберігають стабільність. В сучасних міжнародних реаліях найсерйозніші загрози та ризики здебільшого походять не від національних держав, а від транснаціональних акторів (міжнародний тероризм) та глобальних проблем (енергетичні, демографічні, міграційні та ін.), тому сама логіка біполярності виявляється поставленою під сумнів. Навіть якщо структура міжнародної системи трансформуватиметься в біполярну, то реакція слабких держав на таку динаміку не буде настільки ж передбачуваною, як це

було у роки Холодної війни, оскільки сприйняття загроз та ризиків у сучасному світі є набагато складнішим і неоднозначним.

Проте, як вже було попередньо сказано, сама біполярність також трансформується у напрямку транснаціонального або ідеологічного характеру, що простежується в боротьбі демократії проти авторитарних режимів. Фактично сама біполярність набуває транснаціональних ознак, що сприяє її пристосуванню до сучасних реалій світу.

І тут треба визначити третій аспект, який полягає в тому, що біполярність передбачає ідеологічну конфронтацію, а її основою є прагнення наддержав нав'язати світу своє бачення соціально-економічного розвитку та прогресу (культурну гегемонію). У цьому сенсі США, як і раніше зберігають безпрецедентну монополію, що проявляється у глобальному дискурсивному домінуванні (неолібералізмі, глобалізації), а також у здатності формувати свої правила гри та контролювати ключові міжнародні організації та інститути. З цієї точки зору можливості Китаю та Росії як потенційних наддержав є доволі обмеженими, оскільки, незважаючи на скептицизм до неоліберальних рецептів економічного розвитку, демократичні цінності, як і раніше, переважають у політиці та економіці значної кількості держав світу. В інституційному відношенні КНР та РФ можуть претендувати поки що, тільки на статус регіональних держав, чиє лідерство, на даний момент часу не є безперечним.

Нарешті, четвертий аспект полягає в тому, що, навіть у разі виходу на один рівень впливу США та Китаю, чи Росії, перетворення існуючої міжнародної системи на двополюсну конфігурацію неможливе без досягнення будь-якої з цих держав наддержавного статусу. Так, властивий біполярності поділ світу на сфери впливу, підконтрольні наддержавам, передбачає здатність останніх виступати єдиним гарантом безпеки слабших держав. Поряд із забезпеченням безпеки та наданням інших матеріальних благ домінуюча держава повинна мати здатність визначати основи міжнародного порядку в межах власних сфер впливу. Привабливість соціально-економічної моделі розвитку, цінностей та ідеології

також є невід'ємним компонентом наддержавного статусу. Тому криза сучасної міжнародної системи з трансформацією у напрямку біполярності можлива лише за умови зміни її структури, яка має базуватись на лінії демократії та антидемократії, що переорієнтує і її властивості, які будуватимуться на інших критеріях. Це буде боротьба сучасного демократичного світу зі своїм антиподом.

1.2 Компоненти біполяризації системи міжнародних відносин : конфліктність міжнародного середовища, історичне підґрунтя, інституційний вимір

В минулому підрозділі ми проаналізували різноманітні аспекти біполярної організації міжнародного середовища, зокрема її структуру в часи Холодної війни та можливу адаптацію в сучасних умовах. Тепер ми можемо перейти до аналізу її компонентів, тобто різноманітних передумов, які закладені в самих інститутах функціонування, створених міжнародним середовищем. Серед таких компонентів ми виділили: конфліктність міжнародного середовища, історичне підґрунтя та інституційний вимір.

Конфліктність загалом притаманна структурі міжнародного середовища. Вона є елементом його структури, а фактично і генезисом. Міжнародне середовище інституційно так організоване, що є апріорі конфліктним середовищем. Під цим мається на увазі, що міжнародні актори борються за сфери впливу та формування статус-кво. Тут хочеться звернутись до політичного реалізму в теорії міжнародних відносин, на позиції якого ми опирались в цьому дослідженні. Саме реалізм обґрунтовує те, що міжнародна арена є ареною боротьби різноманітних міжнародних акторів за владу. Підвалини цього напряму були закладені Н. Макіавеллі та Т. Гоббсом, які фактично переформулювали європейську політику в Новий час як місце боротьби за владу та відстоювання своїх інтересів [9]. Єдиним засобом ведення цієї боротьби є конфлікт, який дозволяє досягати своїх інтересів в основному силою, або встановлення свого правового статус-кво.

Наші позиції більше засновуються на теоретичних розробках неореалізму, зокрема К. Волтца, який відводив біполярній системі значну увагу, досліджуючи її стійкість. Неореалізм теж виходить з того, що міжнародне середовище є місцем боротьби за владу та вплив, а основними міжнародними акторами є держави. Останні відстоюють на міжнародній арені власні інтереси та борються за встановлення власного статус-кво [30].

Тут йдеться про те, що конфлікт є тією енергією, яка запускає всю систему міжнародних відносин. При цьому він запускає всі міжнародні відносини, оскільки ставить за цінність відстоювання власних інтересів, що є можливим лише через зіткнення з іншими інтересами. Різноманітні держави борються один з одним за право встановлювати свої правила гри, тим самим встановлювати власний статус-кво. Все це дозволяє адаптувати міжнародне середовище під власну політичну систему та робити від того її більш стабільною та безпечною, а найголовніше – ефективною.

Фактично неореалізм вказує на те, що національна безпека залежить від того як організоване відношення між державою та конфігурацією міжнародного середовища. Якщо держава не володіє достатнім впливом на міжнародній арені, то їй загрожує небезпека з боку інших держав, які мають більше сили, а передусім, – від наддержав. Від того, конфлікт стає ще середовищем набуття досвіду та нарощуванням власної сили, оскільки дозволяє мобілізувати ресурси та є іспитом на перевірку власного суверенітету.

Статус держави на міжнародній арені залежить від її активності у боротьбі інтересів з іншими державами. Тому не дивно, що найсильніші держави світу активно втручаються в регіональні конфлікти, оскільки таким чином показують іншим державам свою силу та міць. Можна навіть сказати, що таким чином вони також змагаються з іншими найсильнішими державами за статус-кво на міжнародній арені. Якщо одна з цих сильних держав зазнає невдач в своїх міжнародних операціях, то це відразу відображається на її міжнародному статусі.

Варто зазначити, що статус формується в результаті боротьби. Звичайно, що боротьба може проходити не лише військовим шляхом, а й політичним, культурним, економічним тощо. Використання чистої сили навпаки є неефективним методом ведення міжнародної політики. Здебільшого статус-кво формується через інституційну боротьбу: тобто в сучасних реаліях успіху досягає та держава, яка вибудовує в міжнародному середовищі ефективну

інституційну систему, адаптовану під її потреби. Таким шляхом вона створює для себе якісну міжнародну інфраструктуру, в якій їй зручно існувати.

Фактично міжнародне середовище, як місце зовнішньої політики держави, є місцем боротьби, конкуренції та зіткнення інтересів. Держава як актор міжнародної політики, перебуваючи на міжнародній арені, вимушена грати за її правилами, оскільки вона організована таким чином. Тому сама біполяризація закономірно впливає з організації міжнародного середовища, яка була закладена в Новий час. Саме тоді політика організувалась як місце боротьби за владу та стала середовищем зіткнення інтересів [9]. Різноманітні масштабні конфлікти, які відбувались з того часу до сучасності – закономірний результат організації політичної системи.

Однак, варто пам'ятати, що демократія, яка поступово формувалась з часу закінчення Другої Світової війни, несе в собі цінність переорієнтації політичних систем, що побудовані на такому бекграунді в дипломатичному вимірі. Тобто тут йдеться більше про ліберальний напрям теорії міжнародних відносин, який вважає, що провідною енергією міжнародного середовища є договір та мир, а не ведення боротьби за вплив та владу. Якщо навіть побіжно проаналізувати міжнародну реакцію на збройний конфлікт в Україні, то можна побачити, що вона апелює до норм міжнародного права. Фактично міжнародна спільнота настоює на тому, що міжнародне середовище вже пройшло цю переорієнтацією та стало місцем більше дипломатії, аніж сили.

Проте також не слід забувати, що демократія формувалась не у вакуумі, а у відповідному інституційному середовищі, яке виникало та базувалось на зовсім інших вихідних положеннях, котрі більше відповідають реалізму, аніж ліберальній версії міжнародної спільноти. Демократія встановлювалась та підтримувалась силою, тобто без сили вона не могла б існувати. Це можна простежити хоча б на прикладі аналізу військової, зовнішньополітичної діяльності США.

Свій демократичний образ США формувало в роки Холодної війни, а тому її сучасна політика по організації міжнародного середовища має конкретні історичні передумови, які знову ж таки сприяють біполяризації міжнародної арени. Під цими історичними передумовами маються на увазі період двох світових війн та Холодної війни, але генезис цього образу ми знаходимо ще з часів боротьби за незалежність. Можна припустити, що це був поступовий розвиток зовнішньої політики США до глобалізму.

Однак, не варто розцінювати США як останню інстанцію світової політики. Вони лише один з основних елементів в її структурі, але елемент не визначає структуру, а навпаки структура визначає елементи, якщо послуговуватись термінологічною базою структуралізму. Останній має багато спільного з неореалізмом. Можна навіть сказати спільне методологічне підґрунтя, оскільки виходить з того, що спільне визначає окреме.

Якщо ж звернутись до історичного підґрунтя біполяризації, то його можна прослідкувати з часів зародження самої політики, що відповідає часовим рамкам Античності. Біполярильність була присутня вже в античний період. Тут цікавим є той момент, що біполярильність здебільшого себе і проявляла на ідеологічному рівні. Тобто як боротьба різноманітних ідей, якщо визначати політику як ангажоване середовище в стилі К. Мангайма [14].

Ми підкреслювали, що в цьому дослідженні біполярильність буде стосуватись ідеологічного протистояння, а не протистояння двох наддержав, оскільки ці держави борються за свої інтереси, які є цінностями. Тепер ми розгорнемо цей тезис аби зробити зрозумілішим те, про що ведеться мова. Але перед цим, все ж таки, торкнемося історичного підґрунтя біполяризації, враховуючи ідеологічний вимір.

Вище ми акцентували, що біполярна організація міжнародного середовища може зорганізуватись на лінії розмежування демократія/антидемократія. Фактично цей розподіл держав був завжди, але в різних історичних епохах мав інші назви.

До прикладу, в Античності подібний розподіл, який формував біполярність, можна побачити в боротьбі Афін та Спарти як боротьби демократичного полісу з тиранією. В роки Римської імперії знайти біполярність доволі важко, оскільки ніхто тоді не зміг заперечити статусу-кво Риму. Але ми б сказали, що біполярність тоді трансформувалась в локальний рівень римської імперії, де велась боротьба між республікою та імперією, або патриціями та плебеями, чи цивілізацією та варварством, тощо.

Тут варто зазначити, що біполярність це в першу чергу відбиток політичної практики, тобто, можна навіть сказати, політична технологія. Тому вона може набувати різноманітних форм та рис, але існує доти, допоки цей підхід є популярним серед політичних акторів. Звичайно, що біполярність – це суто термін теорії міжнародних відносин, але цей термін також не виникав у вакуумі, а розвивався з попереднього теоретичного досвіду, що формувався з матеріалу реальної політики.

Тому біполярність, що виникла в часи Холодної війни має вагоме історичне підґрунтя під собою. Це довготривалий розвиток певних політичних правил і підходів, які напрацьовувались протягом історії, а найголовніше інституалізувались, тобто перетворювались в норму. Фактично це розвиток політики, яка базується на конфлікті, тобто структурується через конфлікт. Щоб існувала політика, яка базується на боротьбі інтересів необхідне постійне зіткнення цих інтересів. Відтак, політика має бути організована таким чином, щоб вона призводила до боротьби за владу та зіткнення інтересів. Без цієї норми політика перестає існувати.

Підкреслимо, що передусім мається на увазі політика, яка сформувалась в новоевропейський час, коли вона набула своєї форми, котру отримала силовим шляхом. Цей момент був добре проілюстрований М. Макіавеллі, який фактично описав генезис новоевропейської політики [9]. Вона виникла через застосування сили. Він, як і сучасний політик, вміло застосовує наявні засоби заради

досягнення своїх цілей, які полягають в здобутті влади та утвердженні своїх інтересів.

В свою чергу формування міжнародного середовища є окремою практикою, а радше рівнем політики. Цей вимір має своє підґрунтя, яке його організовує і сформувалося в Новий час європейської історії [9]. Побудована на цьому фундаменті, європейська політика розросталась в розгалужену структуру, яка переросла в сучасну демократію.

Слід зазначити, що конфлікт в такому ракурсі набуває нового значення та місця, оскільки сприймається як елемент політичної системи, а не тим, що її не стосується, тобто як загроза. Американський дослідник Л. Козер у своїй праці «Функції соціального конфлікту» ґрунтовно дослідив питання включення конфлікту в структуру політичної системи. До прикладу, американський соціолог вказував: «аналіз різноманітних типів конфлікту та соціальних структур привів нас до висновку, що конфлікт буває дисфункціональним для тих соціальних структур, які недостатньо, або зовсім нетерпимі до конфлікту, та в яких сам конфлікт не інституціоналізований. Гострота конфлікту, що погрожує «повним розривом» і підривом основних принципів соціальної системи напряду пов'язана з жорсткістю її структури. Рівновазі подібної структури загрожує не конфлікт як такий, а сама її жорсткість, яка сприяє акумуляції ворожих почуттів та їх направленню вздовж однієї осі, коли конфлікт все ж таки виривається назовні» [11, с. 184].

Тут йдеться передусім про те, що конфлікт вписаний в структуру політичної системи. Звичайно, що ми можемо говорити більше про соціальну систему, але ми виходимо з того, що соціум організовується політикою, а тому соціум і є політичною системою. Це в деякій мірі співпадає з методологічним положенням політичного реалізму хоча він і стосується виключно теорії міжнародних відносин. Однак реалізм водночас вказує на те, що міжнародне середовище, яке є політичним утворенням організовується силою. Сила є тим джерелом творення політикою світу навколо себе, куди входить і соціум.

Теорія міжнародних відносин є політичною теорією та конструюється з попереднього досвіду. Тому доцільним є визволення її термінів з будь-яких виключних областей та перехід в інші. При тому, що реалізм виникав в руслі класичної політичної теорії.

Звернімось знову до конфлікту, щоб потім перейти до формулювання висновків до першого розділу. Підкреслимо, що конфлікт гармонійно входить в структуру політичної системи. Не буде перебільшенням сказати, що він є не просто елементом, а технологією, тобто тим, що систему врівноважує: робить її сталою та ефективною. Можна підійти з іншої сторони, сказавши, що якість політичної системи з новоевропейської доби вимірюється тим, наскільки вмільо політики використовують конфлікт, або, радше його організують.

Також можна піти ще далі сказавши, що якщо організувати всю політичну систему злагоджено у синхронізації з конфліктом, то він тільки її підсилює якщо гармонійно вписаний в її структуру. Він запускає політичну боротьбу, яка й вибудовує політику. Підсилює ж він політичну систему, а у нашому випадку міжнародну систему, якщо вона ефективно організована та враховує ці моменти. Тобто система має бути гнучкою та адаптивною, а у випадку жорсткості її структури: конфлікт лише закручує її механізми, погіршуючи ситуацію.

Фактично конфлікт вписаний в інституції, тобто має конкретне інституційне підґрунтя. Звертаючись до міжнародного середовища, можемо стверджувати, що міжнародна політика є способом організації конфлікту, тобто його впорядкуванням. Біполяризація ж виступає тим ефективним механізмом, який дозволяє впорядкувати конфлікт на благо політичних систем.

Отже, в цьому розділі ми розглянули теоретичні аспекти трансформації біполярної організації міжнародного середовища. Нами було розглянуті поняття біполяризації, її форми в період Холодної війни як ефективний засіб забезпечення стабільності міжнародного середовища, а також можливе виникнення біполярної організації сучасної світової політики. Ми дійшли висновку, що біполяризація може відбуватись на межі протистояння

демократія/антидемократія, де головним супротивником США виступають Росія та Китай. В розділі розглянуто основні компоненти біполяризації системи міжнародних відносин, серед яких нами було визначено: конфліктність міжнародного середовища, історичне підґрунтя, інституційний вимір. Оскільки міжнародне середовище є сферою політики, яка з новоєвропейської доби стала ареною боротьби за владу, ми дійшли висновку, що біполяризація має стійке історичне підґрунтя, а сам конфлікт гармонійно вписується в структуру міжнародного середовища.

РОЗДІЛ 2. БІПОЛЯРИЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ В ЕПОХУ ХОЛОДНОЇ ВІЙНИ

2.1 Історичні передумови біполярзації світової політики в епоху холодної війни

В минулому розділі ми розглянули теоретичні аспекти біполярної організації міжнародної системи. Розгляд біполярної організації міжнародної системи привів до того, що класичне визначення біполярності як силової системи, що складається з двох наддержав не є релевантним до аналізу цього поняття. Погляд на біполярність було змінено в контексті її виникнення на ідеологічному розмежуванні. Фактично ми зупинились на тому, що біполярність відповідає кожній історичній епосі та трансформується відповідно до обставин.

Водночас біполярність є поняттям, сформованим в рамках теорії міжнародних відносин та відповідає періоду Холодної війни: коли біполярність була основною характеристикою тогочасної міжнародної системи. Міжнародна арена функціонувала як протистояння двох світових наддержав: США та Радянського Союзу. Вони стали найвпливовішими міжнародними акторами опісля закінчення Другої Світової війни.

Тому в нашому дослідженні відлік біполярної організації міжнародної системи варто розпочати саме з епохи Холодної війни, коли вона концептуалізувалась як поняття в рамках теорії міжнародних відносин та міжнародних систем.

Відтак, перед усім ми звернулись до передумов, які містяться в історичній ситуації, тобто в подіях Другої Світової війни та її закінченні. Підкреслимо, що внаслідок Другої Світової війни відбувся ряд глибинних трансформацій у розстановці сил на міжнародній арені. Так, в результаті військової поразки Німеччина та Японія перестали бути сильними державами, а позиції Великої Британії та Франції значно послабились [15]. Одночасно з цим посилилась роль США на міжнародній арені. До прикладу, на кінець війни економіка США складала майже половину світового виробництва. Посилився в тому числі і

міжнародний вплив Радянського Союзу. Він не лише вийшов із зовнішньополітичної ізоляції, а став офіційно визнаним усіма міжнародними акторами сильним міжнародним суб'єктом. Нормативно це було визнано коли Радянський Союз став одним із засновників Організації Об'єднаних Націй в 1945 році і увійшов до складу Ради Безпеки ООН як один з п'яти постійних членів наряду з США, Великою Британією, Францією та Китаєм. Перемога у Другій Світовій війні дозволила Радянському Союзу значно посилити власний авторитет на міжнародній арені, що сприяло посиленню лівих політичних рухів, комуністичних партій в багатьох державах Заходу. Західні держави були вимушені визнати контроль Радянського Союзу за Східною Європою [15].

Проте кожна з держав переможців по-своєму уявляла собі післявоєнний міжнародний порядок. Після закінчення війни зіткнення інтересів призвело до протистояння між Радянським Союзом та іншими учасниками антигітлерівської коаліції, зокрема на ґрунті боротьби за сфери впливу в європейському регіоні.

В результаті на зміну Другій Світовій війні прийшла Холодна війна. Фактично передумовою Холодної війни було проголошення держсекретарем США Д. Ф. Даллесом нової зовнішньополітичної стратегії американської держави. Сутність поняття Холодна війна, розкривається як ситуація політичного, економічного та ідеологічного протистояння двох політичних систем, які балансують на межі прямого військового зіткнення. Питання про те, хто розпочав Холодну війну, досі залишається відкритим [15]. Територіальний експансіонізм Радянського Союзу та його дії по створенню соціалістичного табору з держав Центральної та Південно-Східної Європи закономірно викликали побоювання серед правлячих еліт США, Великобританії та інших західних держав.

Початком Холодної війни прийнято вважати промову колишнього прем'єр-міністра Великої Британії У. Черчилля, виголошену 5 березня 1946 року в місті Фултон за присутності Президента США Г. Трумена. У цій промові містився заклик посилити тиск на СРСР аби останній пішов на ряд зовнішньополітичних

поступок та змін у внутрішній політиці. Наступного року, 12 березня 1947 р., президентською адміністрацією США було проголошено доктрину Трумена, яка передбачала надання американської військової допомоги державам, яким загрожувала широка експансія комуністичних ідей. Ця доктрина дозволила ідеологічно обґрунтувати початок Холодної війни для США [15].

Відносини між Радянським Союзом та США почали поступово набувати характеру гострого політичного та потенційно військового протистояння. Показовою подією, яка пришвидшила розгортання Холодної війни, стала відмова СРСР від плану Маршалла, громадянська війна в Греції та створення Комінформу (Інформаційне бюро робітничих та комуністичних партій).

5 червня 1947 р. голова Держдепартаменту США Д. Маршалл виступив з заявою, що для посилення демократичних держав європейського континенту, слід забезпечити надання їм термінової фінансової та економічної підтримки. Керівництво Радянського Союзу сприйняло цю заяву як бажання США встановити контроль над європейським континентом. У відповідь радянська влада почала впливати на держави соцтабору з метою змусити їх відмовитися від участі в плані Маршалла. Цей план погодили уряди шістнадцяти європейських держав [15].

Варто зазначити, що умовою для надання економічної підтримки було виключення комуністів зі складу парламентів. До 1948 р. представників комуністичної партії не залишилося в жодному з парламентів Західної Європи. З виникненням восени 1947 р. Комінформу, який мав координувати дії комуністичних партій до ухвалення спільних постанов, Європа виявилася остаточно розділеною: з одного боку СРСР та її союзники, а з другого США зі своїми партнерами [15].

Історичний перебіг протистояння буде розглянутий в наступному підрозділі, а зараз звернемось до виокремлення різноманітних аспектів, які пов'язанні з політичним та культурним контекстом.

Справа в тому, що біполяризація світової політики була неминучою, оскільки сама атмосфера початку двадцятого століття вела до мілітаризації світу. Тут йдеться не про самовідчуття епохи, а конкретно окремої людини як особистості. Але людину визначає історична ситуація, в якій вона перебуває. Звичайно, що завжди в людини залишається вибір, але це не є релевантним до політичних теорій, які стосуються виключно суспільних формацій.

Наша ж тема стосується міжнародних відносин, де йдеться виключно про суспільні утворення. Міжнародні відносини не будуються між людьми, а між державами як суб'єктами міжнародних відносин. Цей відступ був необхідний виключно, щоб певним чином розгорнути подальший виклад.

Отже, ми говоримо про історичну ситуацію, яка визначає загальну суспільну динаміку. Ця історична ситуація відноситься до першої половини двадцятого сторіччя, коли відбулись дві світові війни за невеликий проміжок часу. Це були два найбільші за всю історію людства військових конфлікти, як це прийнято вважати. В ході цих конфліктів стались масштабні катастрофи, які призвели до глобальних жертв серед простого населення держав, що брали участь у конфлікті.

Сам опис цих подій закономірно веде до того, що суспільна обстановка була електризована до непередбачуваних масштабів. Сам суспільний розвиток не міг в подальшому перебігати ні в якому іншому руслі, аніж у конфліктному. Якщо ж звернутись до історичних передумов цієї ситуації, то відразу хочеться згадати про великий історичний період колоніальної політики та війн, які поступово вели світ в напрямку масштабної воєнізації усіх сфер суспільного життя.

Це звернення відсилає не просто до історії, а до самої теорії міжнародних відносин. Воно дозволяє проаналізувати динаміку розвитку міжнародної системи та простежити її поступову воєнізацію, яка має біполярність як одну із форм прояву цього процесу.

Колоніальному періоду європейської історії передував період наполеонівських війн та столітня війна до нього. Як ми вже згадували, такий

спосіб ведення політики оформився з приходом нового часу європейської історії, коли політика оформилась як сфера боротьби за владу та ресурс.

Подальші історичні перетворення – це закономірний розвиток такої політичної системи. В самій серцевині цієї системи, в її основних принципах був закладений конфліктний принцип її розгортання. Тут мається на увазі, що політика неможлива без боротьби інтересів. Тобто фактично політика є сферою емоційною, яка живе за рахунок розв'язання різноманітних протиріччя, які вирішуються в бурі емоцій, крові та поті.

Якщо звернутись до самих витоків політики, а мається на увазі Античний період, виникнення давньогрецького полісу, то можна побачити, що політика там розвивалась як емоційна сфера. На це вказують: постійні дебати на агорі, боротьба різних громадян за свою полісну свободу, а також відстоювання полісом своєї політичної системи перед варварами, які не володіють логосом.

Останнє є красномовним прикладом цієї ситуації, оскільки це твердження, що варвари не наділені логосом – є претензією [1]. Політика – це претензія та виклик. Ці речі можна відстояти, здебільшого, лише силою. Фактично влади досягає той, хто має волю та силу її встановити.

Тому Новий Час лише концептуально оформив вже намічені напрями розвитку нової суспільної організації, яка була названа політикоюю. Ця форма організації прийшла на зміні міфу та поступово окреслювала свою форму, що побудована на постійній боротьбі різноманітних інтересів за ресурс та владу. Відштовхуючись від такого принципу, суспільство поступово розвивало свою структуру, нанизуючи на неї різноманітні обладунки, які дозволяють ефективно досягати ресурсів та влади.

Цей поступовий розвиток вилився у виникнення держави, яка стала основним суб'єктом міжнародних відносин. Фактично міжнародні відносини виникають з моменту остаточного оформлення держав в життєздатні політичні системи. До цього мова йшла радше про тимчасові зіткнення сусідніх політичних

утворень між собою. Держави дозволили створити певну стабільність розвитку суспільства, а за нею – стали міжнародну систему.

Однак, принцип з якого виходить політична практика, нікуди не пропав, саме тому ця міжнародна система упорядкувалася як арена протистояння між різноманітними міжнародними суб'єктами за ресурси та владу. Закономірно, що будь-яка стала система розвивається в напрямку поступового ускладнення своєї структури, що фактично приводить до її цементування. Політичні системи, що виникли в період Нового Часу, пройшли етап свого цементування завдяки виникненню держави.

Подальший розвиток цих систем є все більшим нанизуванням їхньої форми та закріплення вже наявних зв'язків. Останні були побудовані на енергії конфлікту, яка розвивалась в напрямку колоніальної політики та боротьби за світову владу. Фактично простором міжнародної політики став весь світ, який став місцем боротьби за ресурси та владу.

Так, різноманітні держави розвивали власні політичні системи: покращували їх ефективність, виробляли різноманітні технології управління та ускладнювали структуру суспільства задля досягнення своїх цілей швидкими темпами. Захоплення колоній дозволяли посилювати власну сферу впливу та показувати іншим сусідами і союзникам силу та міць держави.

Володіння колоніями дозволяло накопичувати ресурси для подальшої боротьби за владу та вплив. Але досягнення влади та ресурсів зустрічало на своєму шляху багато перепон. Найголовнішою з них були інші політичні суб'єкти, які також вели боротьбу за владу та ресурси. Перемога у війнах не гарантувала абсолютну гегемонію, оскільки забирала ресурси та дозволяла іншим суб'єктам розпочати війну проти переможеного, оскільки той став слабшим в ході минулих війн.

Фактично політичні відносини були організовані так, щоб ця боротьба за владу та ресурси ніколи не закінчувалась. Але боротьба виробляє конфлікт, який викликає цілу масу негативних станів, що неможливо зупинити. Конфлікт –

немов самоорганізована система: поглиблюється пропорційно до того, наскільки довго він протікає.

В результаті цього, за війною слідує наступна війна, а потім ще одна війна, оскільки війна це смерті та протистояння, а вони не можуть забутися чи усвідомитись людьми. Вони лишаються в пам'яті, оскільки загрожують найціннішому, що є в людини – її життю. Втрата близької людини породжує ненависть до тих людей, які це вчинили, а ненависть веде до рішучих дій, що ставлять собі за мету помсту. Від того війна є вічним поверненням до себе, оскільки цементується в самому фундаменті людського існування: в її емоціях, відчуттях та сприйнятті.

Окресливши ці моменти, ми можемо повернутись до початку двадцятого століття та того моменту, з якого розпочали ці роздуми. Нами було вказано, що початок двадцятого сторіччя можна охарактеризувати як максимальну воєнізацію всіх сфер людського буття. В той час відбулись два найбільших конфлікти за всю людську історію. Дві світові війни воєнізували політичну атмосферу до небувалих масштабів.

Людина початку двадцятого сторіччя фактично не могла сприймати оточуючих світ по-іншому, окрім як з погляду війни. Воєнна ситуація була ситуацією буденності. В проміжках між двома світовими війнами практично у всіх державах світу відбувся ряд інших, не менш кривавих подій. Навіть США не оминула ця хвиля людських катастроф. Чого лише вартує Велика Депресія, яка призвела до масштабних втрат: як економічних, так і людських. Цим ми хочемо зазначити, що ці події є закономірним результатом процесу розвитку політичних систем того часу, які впливають з конкретної історичної ситуації, котру слід аналізувати як воєнну.

Тому не дивно, що Перша Світова війна в подальшому призвела до Другої Світової, оскільки сам факт такого масштабного військового зіткнення говорить про небачену мілітаризацію тогочасних держав, а з ними і суспільств. Фактично Перша Світова війна є результатом довготривалої колоніальної політики, яка

переросла в перерозподіл колоній. Німеччина вирішила піддати сумніву колоніальний статус-кво Великої Британії, яка була на той час світовим гегемоном.

Політичні претензії Німеччини переросли у військовий конфлікт, який набув небувалих до цього масштабів. В цю війну були втягнені практично всі тогочасні держави, які відстоювали власні інтереси. Результатом цих подій можна вважати повний перерозподіл сил на міжнародній арені. Не буде помилкою назвати Першу Світову точкою біфуркації для світової політики, оскільки вона повністю трансформувала розстановку сил на міжнародній арені. Вона призвела до розпаду трьох імперій, а також до послаблення ролі Великої Британії, хоч остання була серед переможців [15].

Фактично Перша Світова війна стала початком зростання впливу США на міжнародній арені, оскільки Сполучені Штати на відміну від Великої Британії не були настільки сильно втягнуті в протистояння, а приєдналась до нього в кінці війни. Водночас ця війна створила передумови до наступної, оскільки така інтенсивність наростання воєнної енергії не могла зникнути. Політична обстановка була неймовірно електризованою, а події в проміжку між війнами, лише посилили цю електризацію.

Під цими подіями мається на увазі виникнення Радянського Союзу, прихід до влади в Німеччині нацистів, встановлення фашистських режимів в Італії та Іспанії, зростання Японської імперії тощо. Ці події також супроводжувались інтенсивним військовим протистоянням. Хоч нацисти в Німеччині не вели війни, але вели інтенсивну мілітарну політику, яка супроводжувалась масовим переслідуванням політичних опонентів та нарощуванням військової сили. Було зрозумілим, що всі великі держави готуються до нової війни, яка розпочалась незабаром.

В цю війну були також втягнуті США, які активно брали участь на азійському фронті, а в подальшому – й у звільненні європейського континенту. Окрім цього, США були втягнуті у війну політично, а де-факто – ідеологічно,

оскільки мова йшла вже про відстоювання суверенітету своєї держави. Напад на Перл-Гарбор не залишив жодних сумнів у владних колах США аби переглянути свій нейтралітет до війни [15].

Можна навіть сказати, що Друга Світова війна поглибила масштаб Першої Світової, тобто вивела війну остаточно на світовий рівень. Тепер війна поширилась практично на всі континенти й усі держави мали сформувати свою позицію стосовно неї. Світова політика повністю мілітаризувалась, що вказує на закономірний подальший розвиток її біполярної організації.

Така інтенсивність мілітарної енергії, як вже зазначалось вище, мала знайти якийсь вихід. Тим більше, що держави жили в такій атмосфері протягом значного періоду – декількох поколінь. Світові війни стали точкою біфуркації не лише для міжнародних систем, а передусім до свідомості, мислення та світовідчуття людей, які жили в цей період.

Люди того часу повністю мілітаризувались в плані того, що війна оточувала їх зі всіх сторін. Чого вартує хоча б така кількість випущених в подальшому книжок та кінострічок на цю тему. Фактично мілітарність увійшла в структуру політичних систем, мислення та культури. Те, що закріпилось в структурі системи неодмінно чинить вплив на її функціонування. Звичайно, система – це не один елемент. Один елемент не визначає всю систему, але існують привілейовані елементи, які насичені сильною енергетикою. Таким елементом є війна. Вона сама собі вказує на свою абсолютність. Важко сперечатись зі снарядом або кулею. Останні не ведуть діалоги, а встановлюють безальтернативний статус-кво. Важко не діяти в ситуації війни, оскільки вона є максимальним напруженням всієї життєвої енергії.

Тому не дивно, що дві світові війни максимально напружили політичну атмосферу та міжнародну систему в цілому. Ця енергія не могла анулюватись, а стала певною передумовою подальших подій. Вона могла лише трансформуватись. Її можна було лише впорядковувати, але повністю анулювати її було неможливо.

Дві світові війни внесли в тіло людської історії рани, які важко загоюються, а тому поставили перед фактом наступні покоління, що їм доведеться зіштовхнутись з низкою проблем, котрі неможливо проігнорувати.

Але якщо повернутись до нашої теми, то варто зазначити, що передумовою виникнення біполярної організації міжнародної політики слід вважати небувалу напруженість політичної обстановки. Тут мова не йде про рани історії або трагічні наслідки, а про те, що військова атмосфера до небувалих масштабів воєнізувала саму політику. Політики стали політиками з мілітарним стилем. Війну стали використовувати як насичений символ політичних стратегій.

Справа в тому, що використання військових символів в історичній ситуації небувалої мілітаризації політичних систем є ефективним засобом ведення політики. Це дозволяє успішно боротись за владу та ресурси, оскільки відразу включає в політичний процес всіх його учасників, що протікає в мілітарній атмосфері. Тому ми вважаємо, що біполяризація світової політики є закономірним розвитком міжнародної системи того часу, яка була повністю мілітаризована двома світовими війнами. Мілітаризація міжнародної системи не могла зникнути сама собою, а тому потребувала: або її розв'язання в новій світовій війні, або її впорядкування в руслі відповідної системи міжнародних відносин.

В результаті виникла нова система міжнародних відносин, яку прийнято називати біполярною. Вона стала прийнятною системою в період Холодної війни. Тепер ми можемо розглянути перебіг останньої та зупинитись на теоретичних моментах, які стануть основою нашого аналізу можливої біполяризації сучасної міжнародної системи, котрому буде присвячений останній розділ.

2.2 Розгортання протистояння між капіталістичним та комуністичним блоком

Минулий підрозділ ми завершили розглядом теоретичних аспектів історичної ситуації, яка передувала трансформації міжнародної системи в напрямку її біполярної організації. Основним аспектом, який активно сприяв подальшій біполяризації було визначено мілітаризацію всіх сфер суспільства та міжнародних відносин. Переживши дві світові війни, міжнародна арена повністю воєнізувалась. Ці процеси не могли миттєво зникнути, а тому потребували їх впорядкування або ж початку нового глобального конфлікту.

Історія показала, що міжнародна система змогла трансформуватись та впорядкувати небачений викид агресивної енергії. В результаті цієї трансформації виникла біполярна форма організації міжнародної системи, яка знаменувала початок Холодної війни. В цьому підрозділі ми розглянемо основні події Холодної війни та зробимо ряд теоретичних висновків аби в наступному розділі проаналізувати сучасну міжнародну ситуацію, яка тяжіє до біполяризації.

Отже, після Другої Світової війни роль основних міжнародних акторів зайняли США і Радянський Союз, які стали світовими наддержавами та почали суперечку за першість у світі. Ця суперечка вилилась в затяжний ідеологічний конфлікт, що увійшов в історію під назвою «Холодна війна». Вона отримала таку назву, оскільки під час неї не відбулось глобального зіткнення, але постійно ситуація перебувала на межі його початку. Вважається, що протистояння розпочалося з, так званої, берлінської кризи.

Так, на початках конфлікт протікав у формі гострих дипломатичних заяв, запеклої ідеологічної пропаганди та експресивних дебатів на сесіях в Організації Об'єднаних Націй. В той же час міжнародний порядок денний другої половини 40-х рр. XX сторіччя постійно зазнавав дестабілізації

завдяки створенню двома сторонами різноманітних політичних криз, які провокували напруження ситуації.

Серед таких криз слід виокремити берлінську кризу, яка вважається ледь не найбільшою за весь період Холодної війни. Ця криза розпочалась опісля проведення у червні 1948 року грошової реформи в Західній Німеччині. Ця реформа викликала різку та швидку реакцію з боку радянської влади. Вище керівництво Радянського Союзу своєю настановою перервало будь-яке транспортне сполучення між Берліном та західною Німеччиною. Фактично це стало початком розподілу міста на дві зони. При чому відповідь США була також швидкою. Американська влада створила повітряний міст для доставки різноманітних вантажів за допомогою військово-транспортної авіації. Цей міст діяв до травня 1949 року [15].

Політичний порядок денний, який сформувався атмосферою берлінської кризи, сприяв швидкій організації військового блоку НАТО, спрямованого проти Радянського Союзу. Передумовою для цього об'єднання був вже діючий план Маршалла, який об'єднав європейські держави з США економічно та політично. Так, четвертого квітня 1949 р. США разом з Канадою підписали північноатлантичний пакт з рядом європейських держав. Це знаменувало собою створення НАТО. Того ж року коли було створено НАТО, стало відомо, що Радянський Союз також створив ядерну зброю. Це ознаменувало кінець монополії США на володіння ядерною зброєю. З цього моменту протистояння США та Радянського Союзу увійшло в нову фазу, яка знаменується початком гонки озброєнь [15].

В той же час СРСР розпочав формування свого військового блоку з держав соцтабору на противагу західному. Так, в 1949 році було оголошено про створення Ради Економічної Взаємодопомоги (РЕВ), а в 1955 році засновано Варшавський військово-політичний договір (ОВД). Ряд цих подій призвів до консолідації ворогуючих сил, а як наслідок до біполяризації світової політики. Консолідація блоків, що склалися, призвела до біполяризації світу [15].

З цього моменту світ було поділено навпіл між двома головними політичними системами: комуністичною та капіталістичною. Цей розподіл лише

посилив мілітаризацію тогочасних суспільств, а в той же час трансформував політичні системи в бік довготривалого політичного протистояння між двома наддержавами. Їхнє протистояння носило більше ідеологічний характер, оскільки кожна із сторін намагалась уникати відкритого військового протистояння. Сторони були невпевнені у своєму успіху під час прямого військового зіткнення.

Тому Холодна війна та біполяризація задали міжнародній системі циклічної динаміки, яка характеризувалася і низкою загострень, і розрядок, що змінювали один одного, але не переростали в пряме військове зіткнення.

Першим військовим конфліктом Холодної війни слід вважати Корейську війну, яка розпочалась у червні 1950 року. Передумовою конфлікту прийнято вважати розподіл корейського півострова в 1948 році на Республіку Корею та Корейську Народну-Демократичну Республіку (КНДР) відповідно між впливом США та СРСР. Цей розподіл призвів до поступового наростання протистояння між обома державами, оскільки кожне з цих державних утворень ставило собі за мету об'єднання Кореї. В цей збройний конфлікт прямо чи опосередковано було втягнуто близько двох десятків світових держав. Конфлікт тривав три роки і завершився в липні 1953 р. підписанням угоди, яка закріпила остаточний розподіл Кореї, що триває по сьогоднішній день [14].

Слід зазначити, що ці роки характеризуються виникненням різноманітних регіональних конфліктів серед яких: палестинсько-ізраїльський, індо-пакистанський та індо-китайський. В цих конфліктах також простежувався вплив двох наддержав, які вели боротьбу за сфери впливу.

1953 р. знаменував нову фазу протистояння, оскільки став роком зміни влади в двох наддержавках. Серед інших дат, слід виділити:

- 1954 рік – укладено Женевську угоду щодо Індокитаю;
- 1955 рік – досягнуто домовленостей про виведення американських та радянських військ з Австрії в обмін на її суворий нейтралітет;

- 1955 рік – вперше після Потсдамської конференції у Женеві відбулася зустріч керівників Великої Британії, США, Радянського Союзу та Франції;
- того ж року СРСР і ФРН встановили дипломатичні відносини;
- і 1959 рік – відбувся перший візит нового керівника Радянського Союзу М. Хрущова в США [15].

Водночас відбувалися події, які робили неминучим нове посилення протистояння Сполучених Штатів Америки та Радянського Союзу. Так, починаючи з 50-х років ХХ сторіччя, радянська влада розпочала активно підтримувати визвольні рухи в державах третього світу. В 1955 році Радянський Союз надав підтримку президентові Єгипту Г.А. Насеру, який протистояв військовій коаліції з Великої Британії, Франції та Ізраїлю опісля націоналізації Суецького каналу. Вже через два роки Радянський Союз успішно випробував міжконтинентальну балістичну ракету, а також вивів на орбіту Землі свій супутник. Ця подія потенційно створювала можливість ядерної атаки Радянського Союзу по територію Сполучених Штатів Америки [15].

Нова фаза протистояння розпочалась навколо питання Західного Берліну. В 1958 році М. Хрущов почав наполягати на тому, щоб його статус був змінений. Зустріч радянського керівника з новим президентом США Д. Кеннеді, що відбулася у квітні 1961 р. у Відні, можна охарактеризувати як невдачу радянської дипломатії. У серпні 1961 р. було зведено смугу оборонних укріплень, що повністю ізолювала Західний Берлін від Німецької Демократичної Республіки. Цьому передувало рішення вищого керівництва держав Варшавського Договору в Берліні [15].

В той же час найгострішою кризою Холодної війни прийнято вважати Карибську кризу 1962 року. Вона була спровокована тим, що Радянський Союз розмістив в Кубі ядерні ракети середньої дальності, що було в безпосередній близькості від берегів США. Тоді виникли побоювання, що світ був на порозі ядерної війни. Але її вдалося запобігти завдяки своєчасно підписаній секретній

угоді між Д. Кеннеді та М. Хрущовим. За цією угодою радянські ракети були вивезені з території Куби, а США пообіцяли відмовитися від військової агресії проти неї та прибрати ядерні боєголовки з території Туреччини [15].

Як це було характерно для Холодної війни, Карибська криза змінилася періодом відносного спокою в радянсько-американських відносинах і міжнародних відносинах загалом. Так, 15 серпня 1963 р. було укладено угоду про заборону ядерних випробувань в атмосфері, космосі та під водою. Це стало першим договором цілої низки угод з контролю над озброєннями стратегічного класу.

Варто зазначити, що Карибська криза неминуче призвела до остаточного розподілу сил в соціалістичному таборі. Небаченого напруження досягли радянсько-китайські відносини. В 1963 р. китайська влада виступила з промовою, яка стосувалося територіальних претензій до Радянського Союзу. Цей дипломатичний випад супроводжувався серією провокацій на державному кордоні. Кульмінацією дипломатичних баталій став збройний конфлікт 1969 р. в районі Даманського острова [15].

Водночас інтенсивність гонки ядерних озброєнь між двома наддержавами призвела до того, що на початку 70-х рр. ХХ сторіччя їх ядерні арсенали були практично переповнені. Цей факт ставив світ перед реальною ядерною катастрофою, що призвело до поступової зміни ставлення громадянського суспільства до керівництва цих держав. Ледь не ключову роль у досягненні порозуміння між двома державами зіграла зважена позиція радянської дипломатії стосовно війни США у В'єтнамі та близькосхідної кризи 1967 р. [15]. Тому початок 70-х рр. ХХ сторіччя слід охарактеризувати як період розрядки в протистоянні обох наддержав. Так, в 1969 р. держави Варшавського Договору виступили з пропозицією зібрати Нараду з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ). Вже 12 серпня 1970 р. було укладено радянсько-західнонімецький договір. За цим договором визначались остаточними повоєнні кордони в Європі та фіксувалась відмова від застосування військової сили. Того ж року в грудні

було укладено аналогічну угоду між ФРН та Польщею, а вже у грудні 1973 р. між ФРН та Чехословаччиною. У грудні 1972 р. ФРН та НДР взаємно визнали один одного [15].

У вересні 1971 р. був укладений договір між США, СРСР, Великою Британією та Францією стосовно статусу Західного Берліну. За цим договором накладалась заборона на застосування військової сили щодо вирішення будь-яких питань, які стосувались статусу цієї території [15]. При тому, вже у травні 1972 р. сталася безпрецедентна подія у радянсько-американських відносинах – Президент США Р. Ніксон прибув до Москви з візитом. Під час цього візиту були підписані угода про обмеження систем протиповітряної оборони, тимчасова угода про обмеження стратегічних наступальних озброєнь (ОСВ-1), а також документ, що фіксував «Основи взаємин між СРСР та США». Ці три угоди разом з укладеним в 1973 р. договором про запобігання ядерної війни були вагомими нормативними підтвердженнями, які знаменували довгоочікуваний поворот в американсько-радянських відносинах. Так, в березні 1975 року набула дієвості Конвенція про заборону розробки та накопичення запасів бактеріологічної та токсичної зброї та їх знищення. В 1976 р. було підписано радянсько-американський договір, що регламентував проведення підземних ядерних вибухів у мирних цілях [15].

Втім, ключовою подією в процесі поліпшення відносин між двома наддержавами слід вважати підписання 1 серпня 1975 р. в Гельсінкі Заключного акту Наради з безпеки та співробітництва в Європі. Базовим елементом цього договору стала декларація принципів взаємовідносин між державами-учасницями наради. В цій декларації йшлося про:

- визнання їхньої суверенної рівності;
- заборону на застосування сили;
- непорушність повоєнних кордонів;
- мирного врегулювання суперечливих питань;
- невтручання у внутрішні справи;

- повагу прав людини, тощо [15].

Однак, незважаючи на розрядку, продовжували виникати різноманітні регіональні конфлікти. Так, в 1971 р. розпочалася чергова війна між Індією та Пакистаном, а в 1973 р. стартував новий етап арабсько-ізраїльської війни [15].

Тому поліпшення відносин між Радянським Союзом і США тривало недовго. Ледь не головною причиною погіршення відносин слід вважати не лише відсутність розуміння необхідності їх поліпшення, а використання «перемир'я» заради покращення власного геополітичного становища. Так, уже в 1976 р. радянська влада розпочала зосереджувати свої ядерні ракети середньої дальності на території Німецької Демократичної Республіки та Чехословаччини заради створення стратегічної загрози західноєвропейським державам [15].

При тому Радянський Союз збільшував військову присутність в межах вже існуючих регіональних конфліктів в Анголі, Ефіопії, Мозамбіку, Нікарагуа та інших державах. Остаточне погіршення американсько-радянських відносин відбулося після введення радянських військ до Афганістану в грудні 1979 р. Міжнародна арена знову стала місцем протистояння двох блоків [15].

У той же час на президентських виборах в США переміг прибічник жорсткого підходу до Радянського Союзу Р. Рейган. З приходом до влади Р. Рейгана США почали розробляти план стратегічної оборонної ініціативи (СОІ), що передбачав створення ядерного щита навколо Америки в космосі. В 1983 р. НАТО почало розміщувати в Європі нові американські ядерні ракети середньої дальності. Це різко підважило стратегічне становище Радянського Союзу та знаменувало початок нового етапу гонки ракетно-ядерних озброєнь [15].

Зміна влади в Радянському Союзі призвела до переорієнтації зовнішньої політики держави, яка змушена була піти на поступки заради пом'якшення міжнародного напруження. Звичайно, що спочатку новий очільник СРСР М. Горбачов намагався досягти чергового поліпшення американсько-радянських відносин без принципових змін зовнішньополітичного курсу держави.

Але обставини склалися таким чином, що з 1987 р. було проголошено перехід Радянського Союзу до нового політичного мислення. Радянська влада рішуче заявила про відданість принципам колективної безпеки та повагу до суверенного права народів на вибір власних шляхів розвитку. Вже 1987 р. керівники обох наддержав підписали договір про знищення ракет середньої дальності, а в 1989 р. Радянський Союз вивів війська з Афганістану. Того ж року стартувала нормалізація відносин із Китайською Народною Республікою [15].

Радянське керівництво відмовилось від придушення так званих оксамитових революцій 1989 року в країнах Східної Європи. З територій останніх розпочали виводити радянські війська. Холодна війна поступово наближалася до свого логічного завершення. Розпад Радянського Союзу в 1991 р. фактично ознаменував її закінчення.

Перед тим як перейти до висновків до цього розділу, коротко відзначимо, що протистояння в часи Холодної війни можна охарактеризувати як ідеологічне. На нашу думку, мова не йде про наддержави, а про зіткнення різних політичних світоглядів, носіями яких були західні держави та СРСР і його сателіти.

Це закономірно підводить до тематики наступного розділу та наскрізної ідеї цього дослідження, яка полягає в тому, що біполяризацію варто визначати через ідеологічне, а не державне протистояння. Мова не йде суто про дві наддержави, які конфліктують одна з одною, а радше говориться про зіткнення ідей. Останнє і є провідним імпульсом міжнародної політики. Виходячи з цієї позиції, ми проаналізуємо можливість виникнення нової біполяризації світової політики в наш час на тлі протистояння Росії та Китаю з одного боку, та ЄС і США – з іншого; яке є протистоянням старої та нової політики, демократії та антидемократії.

Отже, в цьому розділі ми розглянули процес поступової біполяризації міжнародної системи в епоху Холодної війни, проаналізували історичні передумови біполяризації, які відсилають нас до часів двох світових війн, що неминуче призвели до небаченої напруженості міжнародних відносин та

мілітаризації всіх сфер суспільного розвитку. Така кількість конфліктної енергії призвела до нового глобального конфлікту, або ж трансформуватись в новий міжнародний порядок.

В результаті відносини напруженості та конфлікту були впорядковані в біполярній організації міжнародної системи. За цієї організації міжнародні відносини протікають в руслі протистояння двох наддержав, які постійно знаходяться на межі прямого військового зіткнення. Але цього зіткнення не відбувається, оскільки це зруйнує існуючу систему рівноваги. Протистояння знаходить свій вияв в різноманітних регіональних конфліктах, де наддержави борються за геополітичний статус-кво між собою.

РОЗДІЛ 3. СУЧАСНА БІПОЛЯРИЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ПОЛІТИКИ

3.1 Глобалізація як передумова біполярізації сучасної світової політики

У попередньому розділі ми розглянули основний перебіг холодної війни, акцентуючи на історичних передумовах виникнення біполярної організації у міжнародних відносинах. Ми виявили, що біполярізація була закономірним результатом розвитку світової політики, оскільки її передумовами закладені в природі політики. Світова політика сформувалась в Новий Час як боротьба за владу та ресурси. Її розвиток супроводжувався постійним виходом за свої межі та фактично перейшов на міжнародний рівень.

Провідним засобом політичної експансії стала колонізація, яка полягає в застосуванні сили заради встановлення влади над якомога більшими територіями, щоб з часом встановити світову гегемонію заради збереження свого статус-кво. Фактично завдання кожної держави – це організувати власне самовідтворення, яке полягає у відтворенні, збереженні та примноженні ресурсів. Через нерівномірність розподілу ресурсів це змушує держави конфліктувати між собою. Колоніальна політика дозволяла захоплювати інші території заради примноження власних ресурсів, тим самим збільшуючи свою владу як основу міжнародного панування.

В той же час такий стиль ведення політики поступово призводив до напруженості міжнародних відносин між державами, оскільки енергія не йде в нікуди та з часом зосереджується, тим самим викликаючи замикання. Мова йде про мілітарну енергію, яка накопичувалась та формувала навколо себе конфліктну атмосферу. З часом ця енергія вилилась в масштабне протистояння за перерозподіл ресурсів, оскільки не всіх суб'єктів міжнародної політики влаштовував порядок денний, який склався на міжнародній арені. Відбулись дві світові війни, які до небувалих масштабів напружили атмосферу на міжнародній арені.

Слід зазначити, що це був небувалий викид мілітарної енергії назовні, який став шоком для тогочасного суспільства, оскільки не мав прикладів такої масштабності з минулої історії. Такий масштаб напруженості світової політики не міг розрядитись сам по собі, а тому потребував: або впорядкування, або ще більшої електризації.

Як показала історія, людство пішло першим шляхом, а тому виникла нова форма організації міжнародної асени. Вона була окреслена терміном «біполяризація». Ця форма організації міжнародної системи дозволила впорядкувати світовий конфлікт між двома наддержавами і вберегла людство від нового світового військового протистояння. Військові зіткнення між двома наддержавами були локалізовані в регіонах та не носили характеру прямого зіткнення, тобто були опосередковані державами сателітами.

Фактично за біполярної організації міжнародної системи протистояння держав на світовій арені було розпорошено самою міжнародною системою. Тобто виникла така конфігурація міжнародної системи, яка дозволила розпорошити через локалізацію військового протистояння на світовій арені.

В подальшому ця конфігурація трансформувались в різноманітні форми, які дозволяли зберігати розпорошеність міжнародної системи та превентивно запобігати новому масштабному світовому конфлікту. В час, коли Холодна війна досягла свого логічного завершення, виникла нова форма організації міжнародної системи, яка отримала назву глобалізації. Відтак, простежимо передумови виникнення нової біполяризації на лінії протистояння між прихильниками та противниками глобалізації. В той же час розгляд глобалізації поєднуємо з аналізом транснаціональної організації міжнародної системи, яка виникла в середовищі розгортання глобалізаційного руху. Так би мовити, глобалізація створила інфраструктуру для виникнення транснаціональної організації.

Спочатку коротко зупинимось на глобалізації, щоб потім зосередитись саме на транснаціональних корпораціях, оскільки ми виходимо з твердження, що на

тлі біполяризації може виникнути протистояння демократії/антидемократії. При тому ми вважаємо, що глобалізація є елементом демократичного розвитку та нерозривна з ним.

Глобалізація фактично остаточно утвердилась як нова форма організації міжнародної системи після розпаду Радянського Союзу. Тут відразу зазначимо, що глобалізаційні процеси докорінно змінюють міжнародне середовище та запускають в ньому ряд глибинних трансформацій. Серед таких трансформацій неодмінно варто згадати гібридизацію міжнародної арени, яка перестає складатись з централізованих, автономних елементів та починає переплітатись, формувати гібридне середовище. Щоб розвинути ці тези звернемося до історії виникнення та розвитку глобалізації, що дозволить простежити виникнення основних змін, пов'язаних з розгортанням глобалізації.

Ми вже зазначали, що глобалізація була усвідомлена людством після Другої Світової війни та розвивалась за умови загострення боротьби за першість між двома світовими супердержавами, що зумовило Холодну війну. Саме в ці «холодні часи» сформувалися і позитивні, і негативні риси глобалізації.

Якщо звернутись до основних рис глобалізації, то серед них виділимо такі: зростаюча взаємозалежність та турбулентність світу, його уніфікація та «стиснення». Останні є стержневими елементами глобалізаційного процесу через які він розгортається [10].

Якщо звернутись до турбулентності світового простору, то варто зазначити, що саме поняття хаотизації на міжнародній арені передбачає зародження нового світового порядку. Адже згідно з законами фізики: хаос зобов'язаний породжувати нове.

Можна повернутись до, вже згадуваного кінця Другої Світової війни, коли виникає полярний світ, що складається з двох наддержав: США та Радянського Союзу. Саме тоді починає зароджуватись турбулентність світової та міжнародної політики – з початком Холодної війни, коли дві наддержави розпочинають боротьбу за світову першість. Холодною війною характеризується

рядом регіональних конфліктів, які виникали з метою поширення впливу однієї з наддержав. Світ все більше ділився на два полюси, які з обох боків наступали один на одного. Низка військових конфліктів лише пришвидшувала турбулентні процеси на міжнародній арені, а регіональні військові конфлікти з часом стали відмінною ознакою цієї турбулентності.

На сучасному етапі у світі триває в замороженому або активному стані ціла низка регіональних конфліктів, які є результатом боротьби за вплив та міжнародні ринки. Гіркий досвід країн, де виникли ці збройні протистояння, вказує, що світ стає доволі непередбачуваним та втрачає свою сталість, яка мала місце в модерні часи. Розвиток інформації та технологій лише пришвидшує ці процеси, оскільки веде до стиснення та взаємопереплетення світу: всі держави стають єдиним гібридним утворенням, яке доволі нестабільні, оскільки ще не акліматизувались в нових умовах [4].

Окрім стиснення світу глобалізаційний розвиток призводить до уніфікації світу, яка простежується у виникненні єдиного світового ринку та міжнародної арени. Місце держави, яка в Модерні була найвпливовішим політичним актором світової арени, починають перебирати регіональні блоки, міжнародні організації та транснаціональні компанії, які задають тон на міжнародній арені. Втім діяльність цих утворень регулюється уніфікованим міжнародним законодавством, яке необхідно приймати до уваги всім державам, оскільки це дозволяє долучитись до світового ринку [20]. Тим паче, сучасна економіка зав'язана на тому, що держава має переорієнтувати своє виробництво на, як мінімум, регіональний рівень. Більш успішними є ті економіки, які здатні максимально представляти себе на міжнародному рівні та розпорозувати своє виробництво серед країн світу. Взяти хоча б приклад США, яка все більше набуває ознак транснаціональної економіки. Це все стає можливим, оскільки безумовною ознакою глобалізації слід вважати поступову уніфікацію світу.

Остання ж веде до його стиснення, яке простежується в поступовому об'єднанні світової політики та міжнародного середовища. Одноосібність,

автономія стають неможливими в сучасних умовах. Ми вже підкресливали, що ті держави, які «закривають» свою економіку, не мають шансів на успіх в сучасних умовах. Те саме стосується і політики, оскільки ті держави, які «закривають» власну культуру та політику неспроможні адекватно реагувати на сучасні зміни, а як наслідок – бути успішними на міжнародній арені [3].

Закономірним результатом глобалізації стала гібридизація міжнародної та світової політики. Під гібридизацією розуміємо поступове взаємопереплетення світу та зв'язування держав в єдину мережу, де відсутній центр, а набуває ваги здатність до взаємодії. Враховуючи особливості сучасної світової економіки та міжнародного середовища, можна прийти до висновку, що релевантною політикою сучасності є політика, спрямована на кооперацію. Це стосується і економіки. Успішними є ті держави, які здатні реагувати на виклики сучасності та активно взаємодіяти в новій гібридній міжнародній мережі держав, міжнародних організацій та різних транснаціональних об'єднань [20].

Перейдемо до аналізу останніх, оскільки в сучасних умовах вони стають новими міжнародним суб'єктами, які покликані регулювати нові принципи організації міжнародного життя. Політична діяльність сучасних транснаціональних корпорацій та їх вплив на світову політику є однією з найбільш відчутних ознак, яка вказує на трансформацію системи міжнародних відносин. Ця система переживає кризу Вестфальської моделі міжнародної системи, яка перестає бути дієвою в глобалізованому світі, що безперервно змінюється. В його трансформаціях помітні ознаки занурення у хвилю глобального хаосу, яка наростає. Особливо це простежуються в еволюції системи міжнародних відносин: під впливом безлічі нових викликів та загроз вона продовжує балансувати на межі розпаду, тимчасово стабілізувавшись в перехідному становищі [21, с. 57].

Цей процес демонструє розпад однополярного світу, що настав після зникнення з міжнародної арени СРСР, у глобальну світову політичну систему, що прийде йому на зміну. Причому новий міжнародний порядок спрогнозувати

практично неможливо. Існують версії, що на зміну старій біполярності міжнародної системи, може прийти нова, оскільки США не втратила своїх ознак однополярної держави. Але це також може призвести до виникнення плюралістичної однополярності або розвитку міжнародної системи до поступової безполярності [19]. Так, до прикладу, А. Мельвіль, аналізуючи розвиток сучасної міжнародної системи, охарактеризував його як поступову її плюралізацію, де головну роль починають відігравати принципи глобального управління та недержавні актори: транснаціональні корпорації (ТНК) [16].

В той же час міжнародна політика під впливом глобалізації розвивається в напрямку поступового витіснення державних акторів на периферію світових політичних процесів. Тому не випадково еволюція системи міжнародних відносин та світової політики демонструє низку тенденцій, пов'язаних саме з результатами масового впливу на політичну сферу недержавних акторів, зокрема ТНК. Так, А. Циганков вказує на тенденції:

- стирання кордонів між зовнішньою та внутрішньою політикою;
- ерозії національно-державного суверенітету;
- трансформації владних відносин;
- до глобального управління та створення глобального громадянського суспільства [21, с. 576].

При цьому стирання кордонів між зовнішньою та внутрішньою політикою, розмивання суверенітету нерозривно пов'язані між собою: зокрема на принципі національного суверенітету, який відносить внутрішню сферу до внутрішньої політики, куди зовнішнє втручання неприпустиме. Воно можливе лише за умови зменшення ролі національного суверенітету. Сферою, де відбуваються зовнішні відносини держави є область, яка відкрита для контактів з іншими акторами міжнародних відносин, у тому числі транснаціональними корпораціями. Останні не мають права – за ще діючими законодавствами у більшості держав світу – безпосередньо втручатися у процес прийняття державою зовнішньополітичних рішень. Але мають можливість неформально впливати на цей процес ззовні. За

умови, коли межа між сферою зовнішньої та внутрішньої політики держав буде остаточно розмита, ніщо не буде запобігати ТНК напряду втручатися у внутрішню політику держави. Саме це ставлять за свою ціль у світовій політиці ТНК, що вимагають надати їм право політичного втручання у міжнародні справи національних держав.

Ще однією особливістю сучасної світової політики є те, що вона існує в умовах перехідного стану, за якого діючи до цього правила, а також принципи, норми міжнародного регулювання діють неефективно, а нові ще перебувають у процесі формування. [21, с. 576]. Все це обумовлює стан глобальної фрустрації, який є характерним для політичної сфери останніх десятиліть.

Якщо звернутись до конструктивістської теорії міжнародних відносин, то слід згадати М. Фінемор, яка вказувала на те, що держава як форма політичної системи, все очевидніше демонструє свою неспроможність реагувати на сучасні виклики [18, с. 117]. А представники американського неолібералізму (Р. Кохейн, Дж. Най, Дж. Розенау) вказують на те, що поява на світовій арені ТНК призвела до якісних перетворень політичної організації світу. Це простежується в процесі, який можна охарактеризувати як поступову зміну політичної організації світу у бік переходу влади від державних до наддержавних акторів [17]; при цьому наддержавні актори набувають все більшого впливу та з часом зможуть повністю замінити державних акторів на міжнародній арені [17, с. 261]. Претендуючи на владу державних акторів ТНК вимагають повної перебудови системи міжнародних відносин [17, с. 261].

Ці процеси потребують вироблення нових підходів, мають сформувати нові концепції ролі держави, яка буде здатною конкурувати в умовах масового впливу ТНК на сферу світової політики. До прикладу, існує ідея трансформації держави у транснаціональну державу, яка буде державою нового типу, де функціями управління будуть наділені зовнішні транснаціональні актори [8]. Так, до прикладу, А. Циганков зазначає, що перехід влади до ТНК у світовій політиці та у системі глобального управління, яка формується, – неминучий, оскільки ТНК

є тими, хто контролює технологічний прогрес та розвиток інформаційно-комунікаційних технологій [21, с. 576].

В той же час перехід влади до ТНК на міжнародній арені зробить її непередбачуваною, оскільки немає законодавчої основи, яка регулюватиме їх діяльність, окрім їх фінансових інтересів [21, с. 56]. Але останнє дозволяє простежити в діяльності ТНК певну логіку, яка регулює їхнє втручання в міжнародну систему. Здебільшого транснаціональні корпорації не розглядають політику як поле для їхньої діяльності та не приділяють великого значення вивченню її природи. Всі політичні протиріччя у світовій політиці вони бажають вирішувати шляхом укладання угод.

Тому для кращого розуміння логіки та мотивів дій ТНК на міжнародній арені необхідно аналізувати їх як бізнес-акторів, що трансформують політику під свій бізнес, а не як історичних акторів, що прагнуть переформатовати світову політичну арену. Так, до прикладу, здебільшого вплив транснаціональних корпорацій простежується в приватизації окремих державних функцій в держави-актора, зокрема державних підприємств або бізнесу.

В такому контексті можна простежити той момент, що діяльність ТНК на міжнародній арені можна охарактеризувати як приватизацію. Процеси пов'язані з нею добре характеризують методи впливу та технології, які використовують ТНК для утвердження себе як нових політичних акторів на міжнародній арені.

У результаті ці процеси поступово деформують Вестфальську міжнародну систему. При цьому, на думку Е. Тоффлера, не варто сильно переоцінювати вторгнення ТНК у світову політику: і як позитивне, і як негативне явище, оскільки роль ТНК у регулюванні політичних процесів неоднозначна – іноді ТНК кооперуються з державою, іноді експлуатують їх, а іноді підтримують їхню політику, чи використовують державу для проведення власної політики [17 с. 222-223]. Така різноманітність взаємовідносин ТНК та держави вказує на те, що

ТНК є першочергово економічними гравцями. На економічних інтересах будується їхня діяльність в політичному процесі.

Отже, навіть у поглядах авторів – передусім представників школи неореалізму – на зростаючу роль транснаціональних корпорацій на міжнародній арені існують різні оцінки та відсутність спільної думки. Їхня роль є ще доволі невизначною тому, що діяльність обумовлена економічними чинниками, які намагаються економізувати політикум, зробивши з нього бізнес. Вивчаючи роль ТНК у системі міжнародних відносин та світової політики, можна погодитися з американськими неолібералами в тому, що трансформація транснаціональними корпораціями світової політики у бізнес веде до того, що світова політична система з її ієрархічними структурами, закладеними ще з часів Вестфальського договору – перетворюється в олігархічну [8].

В той же час можна говорити про ідею комплексної взаємозалежності факторів зростання числа та різноманіття недержавних акторів міжнародної системи та темпів її трансформації зі світовою політикою. На відміну від реалістів, що дотримуються опису взаємодії між державою та ТНК як активного зіткнення, можна спробувати аналізувати цю взаємодію як глобальне павутиння. Саме так можна найбільш точно описати принципи мережевої взаємодії між зарубіжними філіями ТНК, тим більше, що останні на відміну від держави – не мають унітарної форми. Такої позиції в цілому дотримуються неомарксистичні, які вважають, що в сучасній світовій політиці істотну роль відіграватимуть такі види недержавних акторів як групи приватних глобалізованих підприємців та нові глобалізовані антисистемні рухи. Вони представлятимуть і фактично включатимуть більшість світового населення [7, с. 397-398]. Конструктивісти, загалом, не ігноруючи та не принижуючи роль державних акторів в сучасній міжнародній системі та світовій політиці, наполягають на тому, що держава не може ігнорувати прагнення ТНК до самоствердження [21, с. 63-64]. Через це відбувається передача державами частини прав на регулювання світових

політичних процесів транснаціональним акторам, найбільшими серед яких є ТНК.

Причину цих процесів можна шукати в тому, що на сьогодні ми можемо чітко спостерігати невідповідність між старою моделлю міжнародних відносин, яка була побудована на центральному положенні держави з сучасним станом справ. На державу покладалась функція контролю за всім, з якими нині вона не здатна справлятися. Тому вона передає частину своїх функцій наддержавним акторам. Це у свою чергу веде до протистояння між державою та ТНК. Держава прагне контролювати бізнес, а ТНК світову економіку та міжнародну політику щоб захистити свої економічні інтереси.

В той же час держави все частіше переймають тактику у корпорацій, а ТНК кинулися у світову політику та вимагають відповідного міжнародного статусу, щоб захистити свій бізнес від утисків з боку держави.

В результаті цього процесу держави та ТНК у світовій політиці певною мірою проводять «рокірування», міняючись місцями. При цьому завдяки зростаючому розмиттю світової політики з економікою, роль ТНК починає зростати все більше. Політичні цінності замінює економічний інтерес, а демократія стає технологічним управлінням.

Тому не слід дивуватись небажанню Європи активно сприяти розв'язанню військового конфлікту в Україні, оскільки це може призвести до відкритої конфронтації з Росією, що принесе великі економічні втрати. Міжнародна політика будується на принципі врахування тісного переплетіння економічних зав'язків між державами, що блокує активне використання сили в міжнародних відносинах. За таких умов роль ТНК буде лише зростати як ефективного посередника у розв'язанні політичних протиріччя шляхом договірної політики, що виходить з економічних інтересів.

Тепер ми можемо аналізувати глобалізаційні процеси як передумови виникнення нової біполярної організації міжнародної системи. Мається на увазі, що біполяризація може виникнути на межі протистояння двох підходів до

організації міжнародної системи: нового та старого. До старого відноситься спосіб організації міжнародної системи, який сформувався в модерні часи, коли основним міжнародним суб'єктом була держава.

Тут варто зазначити, що держава є централізованим утворенням, яке максимально централізує свою структуру, завдяки якій зберігає себе в стані стабільності та постійного самовідтворення. За умови коли держава постає єдиним суб'єктом міжнародних відносин, сама міжнародна система повністю централізується. Вона є стабільним та стійким явищем, що постійно самовідтворюється. Це виявлялося в колоніальних імперіях, наддержавках та глобальних державних утвореннях.

В ситуації глобалізації цей підхід не працює, оскільки глобалізація вимагає гнучкості, відкритості та постійної кооперації. Це технологічне управління, а не силова влада. І саме тут виникає протиріччя між старою та новою політикою. Такі держави як Росія, Китай, або інші держави авторитарного стилю виявляються не здатні ефективно функціонувати в сучасних умовах, а тому йдуть на протистояння з сучасним порядком денним, який приймає більшість держав світу, які є демократичними. Проте дуже важливо звернути увагу на тенденції кризи демократії. В цьому контексті перед усім варто сказати, що блок демократичних країн не є дуже стійким. Варто згадати президентство Дональда Трампа та його політичну доктрину, а також вихід Сполученого Королівства з Європейського союзу. Ці аспекти значно підривали стійкість та єдність демократичного світу. В той же час можна сказати, що по іншу сторону Китай демонстрував стабільний економічний розвиток. Саме тому ми говоримо про реальну конкуренцію демократичних та авторитарних ідей, які й стануть ціннісною основою нового міжнародного порядку. Яскравим прикладом є період пандемії, де підходи до боротьби з коронавірусом стали уособленням протистояння демократичних та авторитарних цінностей на рівні держав. Зокрема Китай проголошував авторитарні методи боротьби необхідністю задля ефективного подолання виклику світового масштабу. В свою чергу деякі країни

демократичного світу демонстрували певну ліберальність в обмеженнях, акцентуючи свою увагу на самосвідомості громадян. В довгостроковій перспективі Китай досі не позбувся ковіду.

Тому ми й акцентуємо на тому, що нова біполярна організація міжнародної системи можлива на межі протистояння між новою та старою політикою, між демократією та антидемократією, між глобалізацією та антиглобалізацією. Так сталося, що глобалізаційний рух став пов'язаний з США як головним рушієм нової, демократичної політики. Тому неодмінно протистояння з демократією стає протистоянням з США, але не лише з США. Роль США вже не настільки всеохоплююча, як вважається. Мова йде радше про демократичну систему, яка самовідтворюється, а США стало важливим елементом в її структурі.

Тому ми вважаємо, що сучасне біполярне протистояння, яке формується в зв'язку зі збройним конфліктом на території України є протистоянням різних політичних укладів та різних ідеологічних моделей організації суспільства. Це протистояння ми розглянемо в наступному підрозділі, щоб прийти до висновків цього дослідження.

3.2 Сучасна біполяризація світової політики як протистояння між демократією та авторитаризмом

У цьому підрозділі ми проаналізуємо процеси виникнення нової біполярної організації світової політики. Нами вже було зазначено, що нова біполярність буде організовуватись навколо протистояння не наддержав, а світоглядів. Під останнім мається на увазі протистояння демократії/антидемократії.

Фактично держави будуть поділятися на два табори, які протистоятимуть один одному, тим самим організовуючи світову політику за двома блоками. До першого блоку належатимуть держави, що підтримують сучасні демократичні системи, а до другого блоку – держави, що відповідають старим стандартам ведення політики.

Щоб детальніше описати цю ситуацію необхідно проаналізувати ряд аспектів, які дозволять прояснити цю теоретичну модель. Розпочнемо з передумов, які обумовлюють таку організацію міжнародного середовища, яке розвивалось за певними характеристиками, що призвели до закономірного становлення сучасного порядку денного.

Ми вже проаналізували явище глобалізації та цілу низку процесів, які були нею викликані: гібридизацію, регіоналізацію, транснаціоналізацію. Ми ще звернемося до цих понять, але спочатку треба проаналізувати характеристики, що були притаманні міжнародному середовищу, а нині з ним не синхронізуються. Останнє є передумовою виникнення конфлікту, що організовується в біполярному просторі.

Отже, ми хочемо звернутись до системності міжнародного середовища, яке в свою чергу є системою, що складається зі структури та елементів. Звичайно, що відразу можна описати цю структуру як таку, що може включати держави, міжнародні організації, транснаціональних акторів та саме міжнародне середовище. Але ми розглянемо явище системності міжнародного середовища, яке є принципом його розвитку та виникнення.

Відразу зауважимо, що міжнародне середовище виникає як результат системи договорів, які і утворили єдину систему міжнародного розвитку. Метою укладення цих договорів якраз і було виникнення системи. Остання мала дозволити організувати взаємодію між різними державами в міжнародному середовищі, де б були встановлені завчасно визначені норми та правила поведінки. Це мало пом'якшити взаємодію між державами, яка часто-густо будувалася на збройних конфліктах та застосуванні сили.

В той же час міжнародна система – коли вона виникала – мала забезпечувати мир між різними державами. Він повинен був гарантуватись новою формою міжнародної взаємодії, що будується не на війні, а на впровадженні правових механізмів. Ці механізми покликані регулювати міжнародне середовище та міжнародну взаємодію між державами у цьому середовищі. Тобто мова вже йде про системне утворення, до якого добровільно долучаються держави щоб користуватися його перевагами. Це середовище також має превентивно запобігати виникненню повномасштабних конфліктів, оскільки учасники міжнародної системи зв'язані між собою низкою договорів, а нехтування цими договорами веде до міжнародної ізоляції держави.

Фактично міжнародне середовище виникає опісля укладення Вестфальського договору, який був результатом наполеонівських війн коли постало питання створення дієвої міжнародної системи, яка б стримувала держави від розгортання повномасштабних регіональних чи світових конфліктів. В той же час будь-яка система не є предметом, який можна дістати з шафи. Про неї варто піклуватись, розвивати та пристосовувати під нові умови.

Тому не дивно, що міжнародне середовище стало не здатним адекватно відреагувати на початок Другої Світової війни, оскільки ніхто ще не сприймав його як дієвого актора. Воно існувало формально для гарантування принципів демократичного розвитку тогочасних буржуазних держав, які нещодавно утворились. Їхнє існування ще стояло під питанням, але в роки Другої Світової війни воно стало сутнісним.

Саме після Другої Світової війни міжнародне середовище поступово стає основним політичним актором на світовій арені. З нього створюється дієва правова структура, яка в подальшому і донині – превентивно запобігає розгортанню повномасштабних світових конфліктів. Звичайно, що їй не вдалось запобігти низці регіональних протистоянь, куди були втягнуті всі держави регіону (таких як югославський конфлікт, тощо), але динаміка демонструє те, що міжнародне середовище стає все більш системним утворенням.

Життєздатність міжнародної системи підтримується державами, які є інстанціями у вирішенні міжнародних питань. Проте все більшої ролі набуває саме міжнародне середовище, яке є низкою договорів. Ці договори пов'язують між собою різні держави та утворюють з них єдине ціле. Від того, кожна з держав має реагувати на інших учасників міжнародного середовища, оскільки може бути ізольованою.

Однак ізоляція – це не найгірше, що може статися за нехтування системним характером міжнародної спільноти. За деяких умов інші країни можуть вдатися до спільного військового вторгнення на територію держави ізгоя. Тому не дивно, що останні десятиліття характеризуються поступовим падінням авторитарних режимів в різних куточках планети, оскільки цей світ стає тісним для одноосібних правителів. Вони можуть в ньому існувати, але їх рух буде короткочасним та обмеженим, оскільки вдалий розвиток в сучасному світі передбачає прийняття ряду спільних для всього міжнародного середовища правил гри.

Отже, світ під впливом глобалізації поступово розвивається в єдину систему, куди є залученими всі країни світу та транснаціональні актори. Роль та місце держави в сучасному світі визначається прийняттям нового порядку денного та активною участю в системі міжнародного середовища. На це необхідно зважати при плануванні стратегії державного розвитку, зокрема і Україні.

Тут уже помітні основні шляхи виникнення нової біполярності, оскільки мова йде про бажання держав з авторитарним стилем правління анулювати такий порядок денний. Така форма міжнародного середовища загрожує існуванню авторитарних режимів, ставить під сумнів можливість існування влад побудованих на таких принципах, зокрема мова йде про Росію, Китай та інших. Вони мають приймати новий порядок денний, або розпочинати військове протистояння, щоб його анулювати. Як ми вже спостерігаємо, авторитарний режим Росії обрав другий шлях, що виявляється у військових діях на території України. КНР є авторитарною державою, економіка якої тісно пов'язана зі світовим ринком та на пряму залежить від міжнародних інвестицій, у тому числі інвестицій ТНК, багато з яких ідеологічно тяжіють до капіталістичних та демократичних засад. Саме тому міжнародна політика Китаю є досить обережною. Натомість КНР, на нашу думку, вимушено укладає формальні та неформальні союзи з Російською Федерацією задля реалізації агресивної ідеологічної боротьби та прямої конфронтації зі західними цінностями. Використання Китаєм РФ як виключно лиходія, підкреслює й війна в Україні. Безпрецедентна консолідація країн демократичного блоку змусила Китай офіційно не допомагати своєму союзнику і поставками військової техніки, і фінансово, адже ризик бути ізольованим не дав КНР підвищити ставки. Тобто пріоритет Китаю був і є спрямованим на те, аби лишитись в існуючій системі міжнародного середовища, не порушуючи її конфігурацію.

В той же час, слід зважати, що світ рухається+ шляхом власної хаотизації, що призводить до створення ще вагоміших передумов для виникнення нової біполяризації. На це вказують актуальні сьогоднішні процеси глобалізації, які докорінно змінюють світ навколо, повністю переформатовують міжнародну арену та призводять до поступової хаотизації світової політики. Необхідно звернутись до цих змін в історичній перспективі щоб перейти до сучасного стану справ та проаналізувати його основні якості.

Якщо вкотре звернутись до історії становлення та розвитку глобалізації, то слід зазначити, що цей процес виникав давно та поступово розвивався через ряд історичних подій, таких як: великі географічні відкриття, виникнення писемності, індустріалізацію, падіння монархічних держав та поступовий розвиток демократичних держав. Світ розмикався після міфічної доби та Середньовіччя, коли він був центрований та локалізований. Його розвиток приймав тенденцію до поступового стиснення, уніфікації та створенні єдиного міжнародного середовища і ринку.

Ряд останніх глобальних історичних зрушень призвели до виникнення нового міжнародного середовища та нової картини світу, яка нині стає головною та набуває світових масштабів. Ці історичні зрушення продемонстрували важливість світового об'єднання, виникнення єдиної міжнародної системи та створення єдиного світового середовища, яке має превентивно запобігати виникненню повномасштабних світових конфліктів.

Якщо звернутись до останніх, то відразу необхідно вказати на Другу Світову війну, яка докорінно змінила світову спільноту та винесла на загал необхідність створення дієвого міжнародного середовища, яке буде регулювати світову політику, превентивно запобігати розгортанню світових повномасштабних військових конфліктів.

Окрім цього вона продемонструвала небезпеку відсутності такого міжнародного середовища, оскільки тоді головним гравцем на міжнародній арені залишається держава, чий суверенітет та виключна роль – базуються на застосуванні сили. Такий стан справ може призводити до того, що якась з держав починає одноосібно переформатовувати міжнародне середовище та вирішувати за всіх їх порядок денний. Цей висновок став закономірним висновком результатів світового протистояння, яке призвело до непередбачуваних руйнувань та смертей по всьому світу.

На початках новий світ виникав як біполярне утворення та замкнута система, чий розвиток залежить від протистояння двох передових світових

гравців: США та Радянського Союзу. Проте з часом: поступовий розвиток міжнародних організацій (ООН) та військових блоків (НАТО), післявоєнне відновлення світу, антиколоніальний рух, зростання ролі інших міжнародних акторів, початок глобалізації – призвів до стагнації біполярного світу.

З часом всі ці процеси остаточно зруйнували біполярну міжнародну систему, яка вже була не здатна адекватно реагувати на новий порядок денний, оскільки була замкнутою та громіздкою на відміну від світу, що став швидким та плинним. Розвиток інформації та технологій докорінно змінював світ в бік швидкоплинної машини, яка вже не дивиться осторонь, а починає безповоротно рухатись вперед.

Це можна було побачити в таких речах як: можливість за невеликий проміжок часу долати сотні кілометрів (авіаперельоти), переводити в мить фінанси з одної точки планети в іншу (розвиток банківської системи), отримувати інформацію з різних точок планети відразу (неспинний розвиток медіа), впливати з будь-якого місця прямо на міжнародне середовище (міжнародний тероризм, утворення єдиного світового ринку). Більше не є важливою локалізація, а є важливим місцезнаходження, яке змінюється в залежності від взаємодії. Міжнародна система набуває інших рис та принципів організації. Вона не є завчасно визначеною, а такою, що існує за рахунок інтенсивної взаємодії своїх елементів.

Все це можна простежити в ряді процесів, які призводять до поступової хаотизації світової політики. Серед них слід виділити: турбулентність, розвиток транснаціоналізму, гібридизацію міжнародної системи та її фрагментацію (регіоналізацію). Всі ці процеси є взаємопов'язаними та розкриваються в руслі глобалізаційного розвитку. Вони виникають з початком глобалізації та в ній розвиваються. Якщо вдається до аналізу турбулентності світової політики, то слід зазначити, що ми вже торкалися цього питання вище, коли описували зростання швидкості розгортання всіх процесів у світовому масштабі. Звичайно, що це покращує та робить комфортним людське життя, оскільки тепер можна швидше

пересуватись світом, полегшувати свій комфорт технологіями, докладати менше зусиль для виживання, а направляти всі сили на своє життя.

Але разом з тим збільшення швидкості у світовому масштабі вказує на розвиток такого явища, як турбулентність світової політики, оскільки вона починає втрачати стійкість та стає непрогнозованою. На такі її характеристики вказує таке явище, що виникає разом з глобалізацією, як міжнародний тероризм. Останній демонструє, що цей неспинний розвиток, окрім полегшення людського життя створює умови та засоби для виникнення хаосу на планеті. Міжнародні терористи вміло використовують сучасні технології та блага заради ефективності своєї діяльності, а їх терористичні акти відразу стають об'єктом світових новин.

В той же час цьому сприяють два явища, які дуже пов'язані між собою – це гібридизація міжнародної системи та розвиток транснаціоналізму. Можна сказати, що рівень гібридизації міжнародної системи залежить від рівня розвитку транснаціоналізму, який призводить до виникнення нових міжнародних акторів, таких як транснаціональні корпорації.

Окрім цього транснаціоналізм вказує на зменшення ролі держави та зростання ролі транснаціональних акторів. Це лише збільшує турбулентність, оскільки міжнародне середовище ще не здатне пристосуватись до нових умов. Раніше це середовище існувало на принципі державного суверенітету, який централізував та структурував світ відповідно до суверенних моделей. Проте з падінням біполярного устрою, антиколоніальним рухом, розвитком технологій, утворенням світового ринку – державний суверенітет почав розмиватись. Місце держави займають транснаціональні актори, міжнародні організації та саме міжнародне середовище.

На останньому слід поставити акцент, оскільки міжнародне середовище все більше набуває гібридної форми, яка є найбільш адекватною для сучасних глобалізованих умов. Ця форма передбачає розмиття кордонів, створення єдиного міжнародного, транснаціонального утворення з однією економікою.

Національні держави, зрештою мають бути замінені транснаціональним середовищем, де передове місце відводиться середовищу існування спільного для всіх, а не окремій державі.

Однак ці процеси «стиснення» світу зустрічають опір з боку регіональних тенденцій, які розпорошують уніфікований світ на безліч елементів: культур, ідентичностей тощо. Цей процес є неоднозначним, оскільки з одного боку побудований на повному запереченні глобалізації або виступає як альтернативна тенденція її розвитку. В першому випадку регіоналізація покликана повністю зупинити процеси об'єднання світу та повернутись до замкнутих національних держав, а в другому – навпаки повністю відкрити цей світ та наситити його різноманіттям.

Питання хаотизації світової політики теж є неоднозначним явищем, як і сам хаос. З одного боку, він веде до поступового сповзання світу в непередбачуваність, яка проявляється в турбулентності світових процесів, загрозі міжнародного тероризму, або переростання транснаціоналізму в збройне протистояння світового масштабу. Проте з іншого боку хаос потребує контролю, а за умови свого контролю є тим, кого можна назвати сувереном порядку. Також, як ми вже зазначали, хаос неодмінно породжує новий порядок. З нього завжди щось виникає, адже існувати хаосом за законами фізики, він вічно не може.

Можна навіть стверджувати, що людські спільноти є ними настільки, наскільки здатні контролювати життєвий хаос, який не просто їх оточує, а проходить крізь них. Справа в тому, що цей хаос набув світового та непередбачуваного масштабу завдяки глобалізації, розвитку інформації та технологій, а також неспинних світових процесів, що тривають і нині. Хаотизація світової політики є безумовним явищем. Питання постає в тому: наскільки міжнародна спільнота зможе з ним справитись? Від того залежить якого вигляду отримає світовий хаос: непередбачуваного, руйнівного; чи інтенсивного, різноманітного. Це також залежить і від кожного з нас.

В той же час спостерігаємо, що авторитарні держави, які будують свою політику на старих принципах хочуть заперечити цей порядок денний. Їх влаштував світ централізований та контрольований сильною рукою держави, оскільки це гарантувало їхню владу та статус-кво. За хаотичного світу вони нездатні адекватно існувати, оскільки є громіздкими, масивними та закостенілими. Вони не можуть включитись у світову політику тому, що не здатні йти на поступки. В їх керівників відсутні демократичні цінності взаємоповаги, діалогу, а присутні глуха сила, яка будується на зброї.

Це ми можемо простежити в теперішньому військовому протистоянні на території України. Росія, як авторитарна держава, диктує світу свою позицію через зброю. Вона не здатна нічого запропонувати окрім сили. Мова не йде про гнучке управління, небачені соціальні моделі та нові форми людської організації. Мова йде про збереження своїх статків, влади та ресурсу. Заради останніх можна піти на все, але не на зміну власного світогляду. В той же час такий світогляд може продовжити існування лише за умови повного протиставлення себе демократичному, що нині і відбувається. Тому можна сказати, що нова біполяризація вже сформувалась, а те як вона буде розвиватись залежить від демократичної спільноти, яка має адекватно відреагувати на нові виклики.

Ключовим викликом, безумовно, стала військова агресія РФ проти суверенної України в центрі Європи. Тут абсолютно очевидно, що західні демократії – перед усім США та Сполучене Королівство, – які виступають гегемонами демократичного блоку, одразу сприйняли цю війну як пряме посягання, перед усім, на демократичні цінності та порушення існуючого порядку денного.

Російська Федерація є вимушеним союзником Китаю в першу чергу через дешеві природні ресурси та, безумовно, через авторитарну модель, яка давала змогу лобіювати свої національні інтереси через діяльність Російської Федерації на міжнародній арені. Різниця в стабільності авторитарних політичних та економічних систем РФ та Китаю є очевидною. Керівництво РФ вдалося до

безглуздої авантюри, яка полягає в розв'язанні величезного збройного конфлікту в центрі європейського континенту виключно заради того, аби застосувати справжню чи фіктивну перемогу як привід для збереження влади окремого блоку осіб.

Війна в Україні з одного боку значно консолідує демократичні держави в контексті боротьби за ідеологічні цінності з авторитаризмом, проте з іншого – не усі суб'єкти демократичного блоку, перед усім провідні у ЄС, Франція та Німеччина, є прихильниками жорстких дій через надмірно високі економічні збитки та невдоволення виборців наслідками цього явища. Так, процеси прийняття рішень в демократіях самі по собі є громіздкими та довготривалими, а також статuti ЄС та НАТО не дозволяють порушувати право голосу члена цих організацій. Отже, основним акторам демократичного блоку подекуди важко вплинути на рішення певних держав, проте ці держави переважно блокують консолідовані рішення свідомо задля отримання певної вигоди. До прикладу: Туреччина виступила проти форсованого вступу Швеції та Фінляндії до НАТО. Президент Ердоган виторгує зокрема: поставки американських винищувачів, вирішення певних регіональних питань з курдами, а також скасування ембарго та санкцій проти Анкари.

Отже, ми спостерігаємо відносну чітку консолідованість усього демократичного світу щодо боротьби з авторитарними режимами. В свою чергу, авторитарний режим РФ перестав по суті грати роль політичного актору взагалі, адже вирішила посягнути на основні засади міжнародного середовища як такого. Китай старається зберігати нейтралітет задля забезпечення економічної стабільності, унеможливлення накладення санкцій тощо. А отже, на відміну від РФ, авторитарний режим КНР не хоче грати за старими правилами та розуміє, що задля збереження відносної стабільності режиму необхідно вписуватись в існуючу модель міжнародної системи сучасного глобалізованого світового порядку.

Проте, зрозуміло, що доля майбутньої трансформації світового середовища вирішується на полі бою. Україна зараз основний борець з російським авторитаризмом, тому після перемоги у захисті свого суверенітету, держава матиме реальну змогу стати одним з найвпливовіших акторів міжнародних відносин в рамках Європи. Результат війни напряду впливає на майбутню конфігурацію сил та формування нової біполярної системи. Задля того, аби окреслити рамки становлення майбутньої біполярної системи, необхідно виходити з припущення хто переможе у війні, яка стала порушенням існуючої системи. Остання трималася на системі міжнародних договорів та угод.

Спочатку окреслимо можливі варіанти самої біполярної системи, яка може скластися в класичному, навіть застарілому варіанті інтерпретації біполярності. Для цього ми скористалися типологією міжнародних систем Мортон Каплана, згідно з якою він виділяє такі види біполярних систем:

Гнучка біполярна система - міжнародна система, в якій крім основних акторів міжнародних відносин – держав, існують союзи чи блоки держав, а також «універсальні актори» – міжнародні організації. Дана система, на думку автора, характеризується конфліктністю: прагненням конфронтуючих сторін до боротьби або за збереження своїх позицій, або за новий перерозподіл світу.

Тверда біполярна система подібна до гнучкої біполярної системи, але, на відміну від неї, припускає таку форму блокування, яка поєднує усіх існуючих політичних акторів. Формування такої системи, за М. Капланом, є логічним наслідком розвитку гнучкої біполярної системи й неминуче призводить до міжнародних конфліктів.

Виходячи з цієї характеристики, на нашу думку, у випадку перемоги демократичного блоку система міжнародних відносин потенційно трансформуватиметься у гнучку біполярну систему з ознаками ієрархізації. В першу чергу перемога України знаменуватиме повну подальшу домінацію ліберальних та демократичних цінностей в можливій сформованій біполярній системі. Саме тому міжнародна система буде чітко сформованою на постулатах

міжнародних договорів, а контроль та вплив з боку міжнародних організацій буде посилюватись за дотриманням їх безперечного притримування усіма акторами міжнародних відносин.

У випадку перемоги авторитарних режимів, на нашу думку, сформується також гнучка біполярна система, проте неієрархізована. В першу чергу ми припускаємо, що навіть у разі військовій перемозі на плацдармі центру Європи, РФ не зможе і не буде проявляти пряму агресію до країн учасників блоку НАТО, адже це означатиме або взаємне ядерне знищення, або ж беззаперечну капітуляцію РФ у конвенціональному військовому вимірі. В свою чергу на фронті ідеологічному ні РФ, ні Китай не можуть протистояти демократичним цінностям, адже ці цінності глибоко вкорінені в свідомості переважної частини населення Землі.

Отже, перемога країн авторитарного блоку може бути лиш військовою. Відповідно система міжнародних відносин так чи інакше тяжітиме до біполярного впорядкування, яке радше трансформуватиметься в бік мультиполярності. Це твердження ми підкреслюємо тим, що авторитарні режими, представлені Китаєм та РФ зможуть знайти союзників у вигляді декількох держав, можливо укласти торгові та економічні договори з однією з держав, яка наразі тяжіє до демократичного блоку. Це пояснюється перед усім тим, що РФ має дешеві енергоносії, а Китай трудові ресурси та достатньо стабільну економічну систему. Тим паче, ці держави мають ядерні арсенали, тому будь-який потенційний союзник матиме достатньо багатообіцяючий протекторат.

Важливо зазначити, що у випадку перемоги авторитарного блоку неодмінно посиляться хаотизація міжнародного середовища, а як наслідок нестабільності – великою буде й імовірність формування різних нових політичних, економічних, військово-політичних блоків. Також порушиться цілий пласт сформованих демократичних цінностей, що спровокує активізацію лівих рухів. Це вказує на потенційне формування багатополарності. Ці припущення є не більше як

здогадками, адже прогнозувати формування біполярної системи в класичному розумінні не має жодного сенсу, адже сама конфігурація міжнародного середовища передбачає нестабільність та непередбачуваність перед усім авторитарних акторів – мова йде в першу чергу про РФ. Саме тому, констатувати можна лиш неодмінне становлення біполярного впорядкування системи міжнародних відносин в ідеологічному вимірі.

Таким чином в цьому розділі ми проаналізували гіпотезу виникнення нової біполярності світової політики, яка має базуватись на протистоянні демократії та авторитаризму. Нами було розглянуто поняття глобалізації, визначено основні її характеристики та простежено в глобалізаційних процесах передумову виникнення нової біполярної організації міжнародного середовища.

Ми дійшли висновку, що за нових світових умов виникає середовище існування, де держава вже не займає головної ролі, а більшої ваги набуває саме міжнародне середовище, яке починає хаотизуватись. Ці процеси ставлять під сумнів існування держав, що побудовані на авторитарних принципах. Можна вже сказати, що світ біполяризувався на лінії протистояння демократії та авторитаризму. Наскільки, і як він біполяризується остаточно залежить від існуючої демократичної спільноти.

ВИСНОВКИ

В процесі дослідження біполяризації світової політики в епоху холодної війни та її трансформації на сучасному етапі, відповідно до поставленої мети та завдань ми дійшли до таких висновків:

- дослідження біполяризації світової політики в методологічній рамці, яка засновується на виявленні місця останньої в структурі міжнародного середовища та її контрверсійність сучасним глобалізаційним реаліям;
- теоретичні аспекти біполярної організації міжнародного середовища заснуються на тому, що міжнародні відносини виникали на політичному бекграунді, котрий виник в Новий час. Ми встановили, що цей політичний бекграунд має своєю вихідною точкою конфлікт, котрий є базовим та основоположним елементом у структурі міжнародного середовища, а також є невід'ємним інституціоналізованим явищем;
- розвиток міжнародних відносин на такому політичному бекграунді мав своїм наслідком політику імперіалізму та поступову напруженість світової політики, яка призвела до двох глобальних військових конфліктів, що небачено мілітаризували міжнародну атмосферу тогочасних суспільств;
- ця мілітаризація світової політики могла піти двома шляхами: виникнення нового глобального конфлікту, який міг зруйнувати всю міжнародну систему, або його впорядкування в новій формі організації світової політики; результатом стала нова форма організації міжнародного середовища, яка отримала назву біполяризації;
- для біполяризації є характерним силова організація міжнародного середовища відносинами між двома наддержавами, які задають порядок денний, протиставляючись одна одній та борючись за світове панування; Така форма організації міжнародного середовища дозволила стабілізувати обстановку та запобігти виникненню нового глобального конфлікту, який міг зруйнувати будь-яку подальшу політику між державами;

- розглянувши біполяризацію в такій теоретичній рамці ми змогли виявити її функціональне місце в структурі міжнародного середовища, тобто її практичну потрібність, яка була викликана історичною ситуацією;
- до аналізу гіпотетичного виникнення нової біполяризації світової політики та відштовхнулись від того, що ця біполяризація буде організована навколо протистояння світоглядів, а не наддержав, тобто на зіткненні демократії та авторитаризму;
- аналіз виникнення сучасної біполярної організації міжнародного середовища привів нас до розгляду глобалізаційних процесів та їх впливу на глибинну трансформацію світової політики;
- охарактеризувавши основні риси глобалізації ми дійшли висновку, що вона базується на гібридності, транснаціоналізмі, регіоналізмі та хаотизації міжнародного середовища, а це все є непридатними умовами для існування авторитарних режимів, які масивні та не гнучкі ;
- Сучасна біполярна організація міжнародного середовища виникає як протистояння авторитарних режимів сучасним реаліям, які ставлять під сумнів виживання авторитарної влади, що хоче зберегти свої ресурси та статус-кво.

Отже, досвід біполяризації демонструє, що творення демократії це політична практика, яка зливається з теоретичним поглядом на речі. Успіх демократичних систем у боротьбі з авторитаризмом залежить не від ідей, які транслюються медіа, а від їхнього бажання і наявності теоретичного аналізу, що дозволить побачити системність того, що відбувається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Арендт Х. *Vita activa, или О деятельной жизни.* – СПб.: Алетейя, 2000. – 437 с.
2. Баталов Э.Я. *Мировое развитие и мировой порядок.* – М.: РОССПЭН, 2005. – 374 с
3. Бауман З. *Глобализация: Последствия для человека и общества.* – М.: Весь мир, 2004. – 188 с.
4. Бауман З. *Текущая современность.* – СПб.: Питер, 2008. – 240 с.
5. Богатуров А.Д. *Кризис миросистемного регулирования.* – М.:Международная жизнь, 1993. – № 7. – С. 30-40.
6. Богатуров А.Д., Косолапов Н.А., Хрусталева М.А. – М.: НОФМО, 2002. – 380 с.
7. Валлерстайн И. *Анализ мировых систем и ситуация в современном мире.* – СПб.: - Университетская книга, 2001. – 416 с.
8. Дёгтев А.С. *Политическое действие ГНК как неувязка глоболизирующегося мира.* – Режим доступа: http://www.zanauku.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=7249&Itemid=35
9. Денисенко В. М. *Проблеми раціоналізму та ірраціоналізму в політичних теоріях Нового часу європейської історії.* – Львів: Паіс, 1997. – 274 с.
10. Гидденс Э. *Ускользающий мир. Как глобализация меняет нашу жизнь.* – М.: Издательство “Весь мир”, 2004. – 120 с.
11. Козер Л. *Функции социального конфликта.* – М.: Идея пресс, 2000. – 205 с.
12. Коньшев В.Н., Сергунин А.А. *Современная военная стратегия.* – М.: Аспект Пресс, 2014. – 272 с.
13. Лексютина Я. 2011. *Китайский вектор внешней политики Б. Обамы: преемственность и инновации.* – СПб.: ПОЛИТЭКС: политическая экспертиза. – № 1. – с. 222-236

14. Мангайм К. Идеологія та утопія. – К.: ”Дух і літера”, 2008. – 370 с.
15. Манжола В., Божко С. "Холодна війна" – К.: Парламентське видавництво, 2011. – 761 с.
16. Мельвиль А. Разбегающаяся политическая вселенная. – Эксперт, 2006. – № 9.
17. Тоффлер Э. Третья волна. – М.: АСТ, 1999. – 222 с.
18. Финемор М. Нормы, культура и мировая политика с позиций социологического институционализма. – М.: Гардарики, 1998.
19. Хаас Р. Эпоха бесполярного мира. – Россия в глобальной политике. 2008. – №4 – Режим доступа: http://globalaffairs.ru/number/n_11144
20. Хардт М., Негри А. Империя. – М.: Праксис, 2004 – 440 с.
21. Цыганков П. Мировая политическая динамика современного мира. Теория и практика. – М.: Издательство Столичного института, 2014. – 576 с.
22. Clark I. Globalization and Fragmentation. International Relations in the Twentieth Century. – New York: Oxford University Press, 2004. – 232 p.
23. El-Doufani M. Regional Revisionist Client States under Unipolarity. – Third World Quarterly, 1992. – № 2. – P. 255-265.
24. Fierke K. Links across the Abyss: the Language and Logic in International Relations. – International Studies Quarterly, 2002. – № 3. – P. 331-354.
25. Gilpin R. The Theory of Hegemonic War. – The Journal of Interdisciplinary History, 1988. – № 4. – P. 591-613
26. Gilpin R. 1983. War and Change in World Politics. N.Y.: Cambridge University Press. 272 p.
27. Kaplan M. Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems. – American Political Science Review, 1957 – № 3. – P. 684-695
28. Miller B. When Opponents Cooperate. Great Power Conflict and Collaboration in World Politics. – Michigan: University of Michigan Press, 1995. – 384 p.

29. Snyder G. 1984. The Security Dilemma in Alliance Politics. – World Politics. № 4. P. 461-495.
30. Waltz K. Theory of International Politics. – Long Grove, Illinois.: Waveland Press, 2010. – 251 p.
31. Wohlforth W. Unipolarity, Status Competition, and Great Power War. – World Politics, 2009. – № 1. – P. 5-41.
32. Mcfaul Michael – From Cold War To Hot Peace – Hardcover – May 8, 2018., P. 212-224.